МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціально-гуманітарних технологій, спорту та реабілітації
Кафедра психології, педагогіки та суспільних дисциплін

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: Психосоціальна підтримка жінок, постраждалих від гендерного насилля

Здобувача вищої освіти другого (магістерського) рівня
ПСМз-22-1 групи,
спеціальності 053«Психологія»
ОПП «Психологія. Психологія бізнесу»

підпис здобувача освіти **Сідоренко Зоряни Юріївни**

Науковий керівник

підпис наукового керівника **Овдієнко І. М.,**
к.психол.н., доцент

Гарант освітньо-професійної програми

підпис гаранта ОПП **Нежинська О. О.,**
к.психол.н., доцент

Допущено до захисту за рішенням кафедри психології, педагогіки та соціології
протокол від «1» грудня 2023 № 7

Завідувач кафедри

підпис **Пєтухова І. О.,**
к.пед.н., доцент

Ірпінь – 2024

Реєстрація № 3 17.01.2024 _____

(дата) (підпис відповідальної особи)

Результати перевірки *до захист* 01.12.2023 _____

(до захисту, на доопрацювання) (дата) (підпис)

Результат захисту 92 06.02.24 _____

(оцінка) (дата) (підпис)

Голова комісії: _____ С. І. Корсун

(підпис) (ініціали, ПІБ)

Члени комісії: _____ О.О. Нежинська

(підпис) (ініціали, ПІБ)

_____ Л.В. Романюк

(підпис) (ініціали, ПІБ)

_____ М.Ю. Заушнікова

(підпис) (ініціали, ПІБ)

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціально-гуманітарних технологій, спорту та реабілітації
Кафедра психології, педагогіки та суспільних дисциплін
Спеціальність 053 «Психологія»
Освітньо-професійна програма «Психологія. Психологія бізнесу»

Затверджую:
Завідувач кафедри
психології, педагогіки та
суспільних дисциплін
_____ І.О. Пєтухова

Завдання на кваліфікаційну роботу
здобувача вищої освіти
Сідоренко Зоряни Юріївни

Тема кваліфікаційної роботи: «**Психосоціальна підтримка жінок, постраждалих від гендерного насилля».**

Затверджена наказом ректора від 17. 11. 2022 № 1216

Термін подачі закінченої роботи: 10.01.2024

Цільова установка: полягає в теоретичному поглибленні знань про явище «насилля», розширенні уявлень щодо психологічних особливостей жінок, постраждалих від гендерного насилля, а також можливості застосування психокорекційних методів психосоціальної реабілітації жінок, які постраждали від гендерного насилля.

Мета роботи: теоретично обгрунтувати й емпірично дослідити психологічні особливості жінок, постраждалих від гендерного насилля та розробити психокорекційні засоби щодо покращення їх психоемоційного стану.

Об'єктом дослідження є жінки, постраждалі від гендерного насилля.

Предметом дослідження є психосоціальна підтримка жінок, постраждалих від гендерного насилля.

База дослідження виступає Київський обласний центр соціально-психологічної допомоги.

1. Вихідні дані до роботи психокорекційні засоби психосоціальної реабілітації жінок, постраждалих від гендерного насилля та аналіз їх ефективності.
2. Перелік графічного матеріалу 8 таблиць, додатки.

Календарний план виконання роботи

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	
		За планом	Фактично
1	2	3	4
1.	Вибір теми, вивчення літературних джерел та складання плану роботи	30.10.2022	30.10.2022
2.	Підготовка першого розділу роботи та подання її керівнику	30.03.2023	30.03.2023
3.	Підготовка другого розділу роботи та подання її керівнику	30.06.2023	30.06.2023
4.	Підготовка третього розділу роботи та подання її керівнику	20.09.2023	20.09.2023
5.	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень керівника	28.09.2022	28.09.2022
6.	Отримання відгуку керівника роботи	20.12.2023	20.12.2023
7.	Публікація тез у збірнику наукових матеріалів	20.04.2023	20.04.2023
8.	Попередній захист роботи	23.11.2023	23.11.2023
9.	Отримання відгуку з підприємства (зовнішньої рецензії)	17.01.2024	17.01.2024
10.	Допуск роботи зав. кафедри до захисту	16.01.2024	16.01.2024
11.	Захист роботи	31.01.2024	31.01.2024

1. Дата видачі завдання «19» грудня 2022 р.

2. Керівник кваліфікаційної роботи _____ І.М. Овдієнко

3. Керівник освітньо-професійної програми _____ О.О. Нежинська

4. Завдання до виконання отримав здобувач вищої освіти _____ З.Ю. Сідоренко

АНОТАЦІЯ

«Психосоціальна підтримка жінок, постраждалих від гендерного насилля»

Метою роботи є теоретично обгрунтувати й емпірично дослідити психологічні особливості жінок, постраждалих від гендерного насилля та розробити психокорекційні засоби щодо покращення їх психоемоційного стану.

Завдання дослідження наступні: теоретично проаналізувати сучасні наукові підходи до проблеми насилля, охарактеризувати його види та зазначити психосоціальні особливості жінок, постраждалих від гендерного насилля; емпірично дослідити психологічні особливості жінок, постраждалих від гендерного насилля; розробити психокорекційні засоби психосоціальної реабілітації жінок, постраждалих від гендерного насилля.

Предметом дослідження є психосоціальна підтримка жінок, постраждалих від гендерного насилля.

Об'єктом дослідження є жінки, постраждалі від гендерного насилля.

Базою дослідження виступає Київський обласний центр соціально-психологічної допомоги.

За результатами проведених досліджень та емпіричного аналізу отриманих даних запропоновано зміст психокорекційних засобів психосоціальної реабілітації жінок, постраждалих від гендерного насилля та проведений аналіз їх ефективності.

Практична значущість визначається тим, що результати дослідження та запропоновані психокорекційні засоби можуть бути використані в діяльності психологів, психотерапевтів, зокрема, щодо застосування при психосоціальній реабілітації жінок, постраждалих від гендерного насилля.

Кваліфікаційна робота містить 106 сторінок, 8 таблиць, 6 додатків, 74 використаних джерела, з них 13 – іноземною мовою.

Ключові слова: насилля, гендерне насилля, гендерно зумовлене насилля, гендер, домашнє насилля, психосоціальна підтримка, постраждалі.

Завершення дослідження: 2023 рік.

Захист: 2024 рік.

ANNOTATION

"Psychosocial support for women affected by gender-based violence"

The purpose of the study is to theoretically substantiate and empirically investigate the psychological characteristics of women who have suffered from gender-based violence and to develop psycho-corrective measures to improve their psycho-emotional state.

Objectives of the study: to theoretically analyze modern scientific approaches to the problem of violence, characterize its types and identify psychosocial characteristics of women who have suffered from gender-based violence; to empirically study the psychological characteristics of women who have suffered from gender-based violence; to develop psycho-corrective means of psychosocial rehabilitation of women who have suffered from gender-based violence.

The subject of the study is psychosocial support for women who have suffered from gender-based violence.

The object of the study is women who have suffered from gender-based violence.

The study was conducted at the Kyiv Regional Center for Social and Psychological Assistance.

Based on the results of the study and empirical analysis of the data obtained, the content of psychocorrectional means of psychosocial rehabilitation of women victims of gender-based violence is proposed and their effectiveness is analyzed.

The practical significance of the study is determined by the fact that the results of the study and the proposed psychocorrectional means can be used in the activities of psychologists, psychotherapists, in particular, for use in the psychosocial rehabilitation of women who have suffered from gender-based violence.

The qualification work contains 106 pages, 8 tables, 6 appendices, 74 sources, 13 of which are in a foreign language.

Keywords: violence, gender-based violence, gender-based violence, gender, domestic violence, psychosocial support, victims.

Completion of the study: 2023.

Defense: 2024.

ЗМІСТ

ВСТУП …… 7

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОГО НАСИЛЛЯ…… 11

1.1. Наукові підходи до осмислення категорії «насилля», його види …. 11

1.2. Причини та наслідки гендерного насилля …..…… 18

1.3. Психосоціальні особливості жінок, постраждалих від гендерного насилля…..... 25

Висновки до першого розділу……. 31

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЖІНОК, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ГЕНДЕРНОГО НАСИЛЛЯ……. 34

2.1. Методика та організація дослідження ……..…… 34

2.2. Аналіз результатів дослідження психологічних особливостей жінок, постраждалих від гендерного насилля ……..……... 42

Висновки до другого розділу…….. 46

РОЗДІЛ 3. ПСИХОКОРЕКЦІЙНІ ЗАСОБИ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ЖІНОК, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ГЕНДЕРНОГО НАСИЛЛЯ……. 49

3.1. Особливості роботи психолога, психотерапевта щодо роботи з жінками, постраждалими від гендерного насилля ……... 49

3.2. Зміст психокорекційних засобів психосоціальної реабілітації жінок, постраждалих від гендерного насилля…… …….. 53

3.3. Аналіз ефективності психокорекційних засобів психосоціальної реабілітації жінок, постраждалих від гендерного насилля……..…... 69

Висновки до третього розділу……. 72

ВИСНОВКИ…… 74

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…… 77

ДОДАТКИ……..……..…… 85

ВСТУП

Актуальність проблеми дослідження. Одним із видів гендерного насилля є домашнє насилля або насилля в сім'ї. Домашнє насилля – це проблема, що стосується не тільки однієї людини, пари, чи сім'ї. Його причини пов'язані з економічною ситуацією, суспільними нормами та ставленням до насилля. Від домашнього насилля можуть потерпати всі члени родини, проте найчастіше воно торкається слабких, нездатних до самозахисту та залежних членів сім'ї: дітей, людей похилого віку, осіб з обмеженими фізичними чи психічними можливостями, а також жінок, які зазвичай фізично слабші за чоловіків, можуть економічно залежати від партнера.

За оцінками експертів щороку в Україні близько 400000 жінок переживають насилля в сім'ї. Лише в 2016 році за даними Національної поліції України надійшло 106,7 тис. заяв, повідомлень про вчинені правопорушення та інші події, пов'язані з насиллям в сім'ї. Особливо вразливими до проявів насилля є сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах через низку проблем: безробіття, вживання психоактивних речовин, ВІЛ-інфекцію та інші соціально небезпечні захворювання тощо. Причини та витоки насилля у кожному окремому випадку є різними і потребують вивчення, оцінки ситуації та визначення видів необхідної допомоги.

Насилля завдає шкоди всім її членам, зокрема призводить до розладів здоров'я, психіки, погіршення психологічного клімату в родині. Діти, які виховуються в сім'ї з проблемою насилля, підсвідомо переймають модель насильницької поведінки, а в більш зрілому віці виявляють агресію, є схильними до негативних проявів у дитячому та молодіжному середовищі.

Сім'ї, які мають проблему насилля, потребують комплексної допомоги від організацій і служб, діяльність яких спрямована на попередження домашнього насилля. Ця допомога має бути орієнтована на захист осіб, які

переживають насилля, на надання їм соціальної, психологічної та юридичної допомоги, проведення реабілітаційної та корекційної роботи з членами сім'ї. Така допомога може бути більш успішною за умови забезпечення міждисциплінарного підходу та об'єднання соціальних, психологічних та правозахисних напрямів роботи. У будь-якому випадку потрібно розуміти, що ситуацію насилля можна виправити, бо люди змінюються, за умови поєднання підтримки, допомоги та мотивації до змін.

Ступінь розробки проблеми в психологічній літературі. Теоретичні питання та розробка термінологічного апарату проблем психологічного насилля містяться в працях зарубіжних (М. Вілсон, Д. Зілман, К. Лоренц, А. Робертс, М. Росс, М. Страсус, Н. Якобсон та інші) і вітчизняних (А. Бабенко, І. Бевзюк, А. Блага, І. Козьяков, О. Ломакіна, Г. Собко та інші).

Проблемам психологічного насилля у вітчизняній психології присвячені роботи А. Байди, І. Бевзюка, Н. Довгань-Бочкової, О. Дудорова, А. Запорожець, В. Зубатенко, М. Хавронюка та інших.

Не останнє місце в літературі займають наукові статті, що описують роботу різних кризових центрів, психологічних служб, центрів соціальної допомоги, громадських організацій щодо запобігання психологічного насилля над жінками. Авторами подібних публікацій є І. Голобородько, І. Грабовська, А. Деркач, О. Зозуля, К. Кальницька, Т. Лисенко, Н. Маркова, Т. Семігіна, О. Сидоренко, В. Шевченко та ін.

Однією з умов надання якісної допомоги постраждалим від насилля є міжвідомча взаємодія між фахівцями, яка включає виявлення, перенаправлення та надання послуг жінкам, які пережили насилля та чоловікам, які вчинили насилля. Таким чином, актуальність теми, її недостатня розробленість, а також прикладні запити щодо удосконалення системи психосоціальної реабілітації з метою покращення психоемоційного стану осіб, які пережили насилля обумовили вибір теми дослідження: *«Психосоціальна підтримка жінок, постраждалих від гендерного насилля».*

Мета роботи – теоретично обгрунтувати й емпірично дослідити

психологічні особливості жінок, постраждалих від гендерного насилля та розробити психокорекційні засоби щодо покращення їх психоемоційного стану.

Об'єкт дослідження – жінки, постраждалі від гендерного насилля.

Предмет дослідження – психосоціальна підтримка жінок, постраждалих від гендерного насилля.

Завдання дослідження:

1) теоретично проаналізувати сучасні наукові підходи до проблеми насилля, охарактеризувати його види та зазначити психосоціальні особливості жінок, постраждалих від гендерного насилля;

2) емпірично дослідити психологічні особливості жінок, постраждалих від гендерного насилля;

3) розробити психокорекційні засоби психосоціальної реабілітації жінок, постраждалих від гендерного насилля.

Для досягнення мети й вирішення поставлених завдань було розроблено програму дослідження, реалізація якої передбачала застосування *комплексу методів*, серед яких:

загальнотеоретичні – аналіз і синтез психологічної літератури з проблем дослідження; порівняння, систематизація, узагальнення й інтерпретація теоретичних положень та отриманих експериментальних даних;

емпіричні – спостереження, бесіда, психодіагностичні методики застосовано з метою: виявлення проявів посттравматичного стресового розлад у жінок, постраждалих від гендерного насилля («Опитувальник оцінки проявів посттравматичного стресового розладу (ПТСР) PCL-5»), діагностика ступеню важкості депресивного стану («Шкала депресії Бека (Beck Depression Inventory)»), діагностика ступеню вираженості тривожності («Шкала тривоги Бека (Beck Anxiety Inventory)»), визначити базові копінг-стратегії досліджуваних (Методика «Індикатор копінг-стратегій» (Coping Strategy Indicator, CSI, Д. Амирхан, в адаптації Н. Сироти, В. Ялтонського).

Експериментальна база досліджень. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі «Київського обласного центру соціально-психологічної допомоги». Дослідження проводилося 14 місяців і в ньому приймали участь 42 жінки віком від 18 до 87 років які зазнали гендерного насилля, а саме домашнього.

Наукова новизна дослідження полягає в теоретичному поглибленні знань про явище «насилля», розширенні уявлень щодо психологічних особливостей жінок, постраждалих від гендерного насилля, а також можливості застосування психокорекційних методів психосоціальної реабілітації жінок, які постраждали від гендерного насилля.

Практична значущість визначається тим, що результати дослідження та запропоновані психокорекційні засоби можуть бути використані в діяльності психологів, психотерапевтів, зокрема, щодо застосування при психосоціальній реабілітації жінок, постраждалих від гендерного насилля.

Апробація результатів роботи. Результати досліджень були відображені у матеріалах міжнародної науково-практичної конференції: Сідоренко Зоряна Юріївна, Овдієнко Ірина Михайлівна/ Актуальні проблеми психологічної та соціальної адаптації в умовах кризового суспільства: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (20 квітня 2023 року); за заг. ред. Р. А. Калениченка, І. О. Пєтухової. Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. С.471-474.

Структура дипломної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел (74 джерела, з них 13 – іноземною мовою). Основний текст викладено на 76 сторінках. Робота містить 8 таблиць.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ НАСИЛЛЯ

1.1. Наукові підходи до осмислення категорії «насилля», його види

На сучасному етапі розвитку українського суспільства все більшої актуальності набуває сфера гендерної рівності. Значні соціально-політичні та економічні зрушення, що відбуваються в Україні останнім часом, загострили питання рівності, справедливості та рівноправності, якими може користуватися кожен учасник / учасниця української спільноти. Попри спрямування українців до розбудови власної держави на засадах демократичних цінностей, в Україні залишається важливим питання гендерного насилля.

Гендерне насилля – чутлива тема, яка потребує від людей, що працюють з жінками, постраждалими від насилля, високого рівня підготовки та професіоналізму. Особливого значення набуває професійна підготовка психологів, соціальних працівників, психотерапевтів, оскільки саме ці люди будуть допомагати жінкам, постраждалим від гендерного насилля віднайти ресурс для виходу за межі токсичних стосунків.

Останнім часом інтерес до теми гендерного насилля, у тому числі й домашнього насилля, помітно зростає. Все більше науковців та громадських активістів наголошує на важливості даного питання та необхідності залучення якомога більшої кількості людей до вивчення цієї проблеми. Серед найбільш відомих учених, які заклали фундамент гендерних досліджень у соціально-психологічній сфері, варто відзначити наукові Т. Говорун (гендерний дискурс у психолого-педагогічній практиці) [6; 7], О. Кізь та О. Кікінежді (формування гендерної культури молоді) [27], Т. Марценюк та Д. Худкий (роль фемінізму у боротьбі проти домашнього насильства) [36].

На сьогодні існує значна кількість праць у поведінкових науках, де здійснений аналіз феномену насилля та домашнього насилля. Зокрема, у працях Д. Норт, Дж. Уолліс та Б. Вайнґест надано аналіз розвитку суспільства через призму насилля, показано роль насилля у становленні історії людства, проаналізовано насилля як суспільний феномен [42]. Психологічні наслідки насилля для жінок та особливості надання психологічної допомоги такій категорії людей висвітлено в роботах Дж. Герман [5]. Аналіз проблеми домашнього насилля а та можливостей подолання цього явища презентовано у працях Благи А. Б., Тунтули О. С., Кочемировської [3]. Особливості проявів насилля щодо дітей, зокрема булінгу та домашнього насилля, були відображені у роботі Л. Турищевої, І. Дорожко й О. Малихіної [57].

Надамо визначення вихідних термінів, які стосуються питання насилля. Одним із головних понять є поняття «гендерне насилля» (“gender violence”) – це насилля, яке вчиняється щодо осіб через їхню стать або стосується переважно осіб певної статі. Це крайній вияв дискримінації за ознакою статі, постраждалими від якого найчастіше стають жінки. Таке визначення подає організація «Ла Страда – Україна» [4]. Загалом вчені виділяють такі види гендерного насилля як фізичне насилля, психологічне насилля, сексуальне насилля, економічне насилля; домашнє насилля; переслідування; зґвалтування; сексуальні домагання; каліцтво жіночих геніталій; примусову стерилізацію; примусовий аборт; примусовий шлюб; злочини в ім’я так званої честі; насильство в інституційному середовищі; насильство у воєнних, конфліктних та постконфліктних ситуаціях; торгівлю людьми; гендерну дискримінацію [4].

Необхідно зауважити, що поруч із терміном «гендерне насилля» також використовують термін «гендерне зумовлене насилля», під яким розуміється насилля, яке чинять переважно чоловіки проти переважно жінок. Зазначені терміни є синонімічними. На початку входження цього явища в українські наукові джерела учені переважно використовували термін «гендерне

насильство» [36]. Зараз простежується тенденція до надання переваги терміну «гендерно зумовлене насильство», що ми бачимо на прикладі діяльності правозахисної організації «Ла Страда – Україна» [4].

До особливостей гендерного насилля Т. Марценюк відносить такі:

1. це проблема 21 століття, яка властива усім країнам світу;
2. насилля може пояснюватись та підтримуватись «культурою» (наприклад, вбивства честі);
3. проблема перейшла із приватної сфери у площину публічності, тобто особисте стало політичним, держави долучились до вирішення питання насилля щодо жінок;
4. потрібні спільні зусилля активістів, поліції, центрів соціальної допомоги, державних інституцій, щоб подолати цю проблему [36].

Усвідомлення значущості та масштабності проблеми насилля проти жінок відбувалося поступово та не так швидко, як мало би відбуватись. Лише у ХХ столітті були здійснені перші кроки щодо протидії цьому явищу: у 1993 році була прийнята Декларація ООН про викорінення насилля щодо жінок. У цьому документі Організації Об'єднаних Націй було використане поняття «насилля проти жінок». У документі міститься таке визначення: «Насилля проти жінок – це будь-який акт гендерного насилля, який призводить або може призвести до фізичної, сексуальної чи психічної шкоди чи страждання жінок, включаючи погрози таких дій, примус або свавільне позбавлення свободи як у суспільному, так і в особистому житті» [63].

Отже, у цьому документі насилля проти жінок розглядається як гендерно зумовлене насилля. Зауважимо, що на початку свого становлення термін «гендерне насилля» («гендерно зумовлене насилля») позначав насилля, яке здійснюється по відношенню до жінок та дівчат. Тобто це поняття не включало інші категорії людей, зокрема й чоловіків. На сучасному етапі спостерігається тенденція до розширення цього терміна та його перехід у «парасольковий термін» ("umbrella term"). Сьогодні гендерно зумовлене насилля виступає гіперонімом, тобто є родовим поняттям до таких

термінів, як «насилля за ознакою статі», «насилля проти жінок» (“violence against women (VAW))”, «насилля проти жінок та дівчат» (“violence against women and girls (VAWG))”, «насилля з боку інтимного партнера» (“intimate partner violence”), «домашнє насилля» (“domestic violence”) та ін. [66; 67].

Водночас чіткого термінологічного розмежування щодо того, як саме і проти кого здійснюється гендерно зумовлене насилля, поки що не встановлено. Є організації, які підкреслюють, що гендерне насилля (гендерно зумовлене насилля) – це насилля проти жінок, яке пов’язане із їхньою соціальною статтю – гендером, а також зумовлюється патріархальною системою відносин у суспільстві. Включення до визначення цього терміну інших груп населення, зокрема чоловіків, призведе до певного викривлення інформації, оскільки це зміщуватиме фокус уваги із жінок та дівчат. Саме зародження терміну було пов’язане з необхідністю привернення уваги до проблеми насилля, від якого потерпали саме жінки та дівчата. Зокрема, у документах Світового банку (The World Bank) поняття «гендерно зумовлене насилля» та «насилля проти жінок та дівчат» використовуються як синонімічні [67].

Однак міжнародні джерела Фонду ООН у галузі народонаселення (UNFPA) розмежовують поняття «гендерно зумовлене насилля» та «насилля проти жінок», наголошуючи, що гендерно зумовлене насилля є більш широким, інклюзивним та включає насилля не лише проти жінок, але й інших категорій населення, у тому числі чоловіків, якщо насилля зумовлене гендерною ідентичністю чоловіка [68]. Водночас у матеріалах, що висвітлюють питання гендерно зумовленого насилля, зазначається, що серед жертв такого типу насилля переважають жінки та дівчата. На офіційних ресурсах Дитячого фонду ООН (UNICEF) гендерно зумовлене насилля позначається як таке, що «включає фізичну, сексуальну, психологічну або економічну шкоду, заподіяну людині через соціально приписаний дисбаланс сил між чоловіками та жінками». Це також включає як публічну, так і приватну загрозу насилля, примусу та позбавлення волі» [67]. У цьому

визначенні чітко не виділено, що гендерно зумовлене насилля – це насилля, якого зазнають жінки та дівчата через приналежність до жіночої статі та соціальні очікування і традиції, які унормовують підлегле становище жінок. Однак у подальших поясненнях щодо гендерно зумовленого насилля акцентується увага на тому, що у всіх суспільствах жінки та дівчата мають менше влади, ніж чоловіки. Ідеться про владу над своїм тілом, рішеннями та ресурсами. Соціальні норми, які визнають використання чоловіками насилля, як форми дисципліни та контролю, посилюють гендерну нерівність і продовжують гендерне насилля. У всьому світі жінки та дівчата, особливо підлітки, є групою з найбільшим ризиком стати особою що постраждала від гендерно зумовленого насилля [67].

Отже проблема здійснення гендерно зумовленого насилля асоціюється саме із жінками та дівчатами як такими, що є вразливою категорію до прояву даного типу насилля. UNICEF перелічує такі форми гендерно зумовленого насилля: насилля з боку інтимного партнера, сексуальне насилля, дитячі шлюби, каліцтво жіночих статевих органів, торгівля з метою сексуальної експлуатації, жіноче дітовбивство та злочини «честі».

Структура Організації Об’єднаних Націй з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (UN Women) надає гендерно зумовленому насиллю таке визначення: «… шкідливі дії, спрямовані проти окремої особи або групи осіб на основі їхньої статі. Це корениться в гендерній нерівності, зловживанні владою та шкідливих нормах» [66]. У цьому визначенні ми також не бачимо чіткого визнання того, що гендерно зумовлене насилля – це насилля, жертвами якого є жінки. Однак тут зазначається, що цей термін використовується для підкреслення того факту, що структурні, гендерні відмінності владних повноважень ставлять жінок і дівчат під загрозу різноманітних форм насилля. Наголошується, що саме жінки та дівчата непропорційно страждають від гендерно зумовленого насилля. Водночас зауважується, що чоловіки та хлопчики також можуть бути мішенню такого типу насилля. Крім того, термін також іноді

використовується для опису цілеспрямованого насилля проти ЛГБТКІ+, коли йдеться про насилля, пов’язане з нормами маскулінності / жіночності та / або з гендерними нормами [66].

До типів гендерного насилля, якого можуть зазнавати жінки, також відносять домашнє насилля. В англомовних джерелах термін «домашнє насилля» може позначатись словами “domestic violence” або “domestic abuse”, які здебільшого розпізнаються як синонімічні [66].

ООН Жінки надають таке визначення домашньому насиллю: «це будь-яка модель поведінки, яка використовується для отримання або збереження влади та контролю над інтимним партнером. Воно охоплює всі фізичні, сексуальні, емоційні, економічні та психологічні дії або погрози дій, які впливають на іншу людину» [66]. Підкреслюється, що це одна з найпоширеніших форм насилля, з якою стикаються жінки у всьому світі.

Домашнє насилля входить до загального поняття «гендерно зумовлене насилля». Вважається, що зґвалтування та домашнє насилля є найпоширенішими видами гендерно зумовленого насилля по відношенню до жінок. Нині в Україні діє закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII, на який мають спиратись професіонали, дотичні до теми домашнього насилля. Відповідно до цього закону домашнє насилля позначається так: «Діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім’ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім’єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [19; 47].

Виділяють такі види домашнього насилля: фізичне, психологічне, економічне та сексуальне. Надамо більш детальну характеристику кожного із перерахованих видів [46]:

– фізичне – заподіяння тілесних ушкоджень, незаконне позбавлення волі, мордування, залишення в небезпеці, ненадання допомоги, заподіяння смерті;

– сексуальне – будь-які діяння сексуального характеру, вчинені без згоди особи;

– психологічне – словесні образи, погрози, приниження, переслідування, залякування, обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, що спричиняють невпевненість, нездатність захистити себе, шкоду психічному здоров'ю;

– економічне – умисне позбавлення житла, їжі, одягу, коштів чи документів, перешкоджання в отриманні лікування, заборона працювати, примушування до праці, заборона навчатися.

Кожне домашнє насилля відбувається за схемою циклу насилля (cycle of abuse), яку розробила Л. Уолкер [74l].

Відповідно до цієї схеми виділяються такі етапи насилля:

1) наростання напруги;

2) інцидент (насилля);

3) примирення;

4) «медовий місяць» (заспокоєння).

Цикл насилля буде повторюватись доти, доки один/ одна із партнерів/ок не зупинить цей цикл. Найчастіше цикл можна розірвати за допомогою виходу з відносин [62]. Однак через неоднозначність поведінки кривдника постраждала часто не може цього зробити без зовнішнього втручання. Цикл може повторюватися безліч разів. Повний цикл (4 стадії) може тривати від декількох годин до року або більше. Однак тривалість циклу зазвичай зменшується з часом, так що стадії «примирення» і

«заспокоєння» можуть повністю зникнути. У такому разі насилля стає більш інтенсивним, а цикли частішають [68].

Гендерне насилля та його різновиди – це проблема, яка має набувати видимості у суспільстві та отримувати належну увагу, щоб жінки, постраждалі від насилля отримували необхідну допомогу, зокрема і психологічну, щоб вийти за межі токсичних стосунків. Домашнє насилля є складовою частиною гендерно зумовленого насильства (гендерного насилля). Воно зумовлене наявністю усталених гендерних стереотипів у суспільстві щодо розподілу гендерних ролей жінок та чоловіків.

1.2. Причини і наслідки гендерного насилля

Дані дослідження щодо гендерного насилля, проведеного Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) у 161 країні з 2000 по 2018 роки, свідчать, що чверть дівчат у віці 14-19 років хоча б раз у житті стикалися з насиллям, при цьому найбільше від нього страждають жінки 30-39 років. Якщо врахувати рівень насилля, не пов'язаного з партнерами, приблизно третина жінок віком від 15 років (від 736 до 852 мільйонів) зазнала певної форми сексуального чи фізичного насилля протягом свого життя. Кількість постраждалих збільшиться, якщо включити інші типи жорстокого поводження, такі як насилля в Інтернеті та сексуальні домагання [65].

Проведене 2019 року опитування під егідою ОБСЄ з питань насилля щодо жінок підтвердило масштаби, яких проблема насиля щодо жінок набула в Україні. Майже три з десяти українських жінок (28%), у яких раніше був інший партнер, кажуть, що зазнали фізичного й/або сексуального насилля з його боку, а 24% від усіх жінок (віком від 18 до 74 років) свідчать, що зазнали фізичного й/або сексуального насилля від іншої особи (не партнера).

Згідно з тим же джерелом:

– 15% жінок, у яких зараз є партнер, стверджують, що зазнали від нього фізичного або сексуального насилля;

– 10% жінок стикалася з переслідуванням;

– 49% жінок, старших за 15 років, стверджує, що зазнали сексуального домагання, причому 17% респонденток заявляють, що це сталося протягом дванадцяти місяців, які передують дослідженню;

– 67% жінок стверджують, що після досягнення 15 років зазнали психологічного, фізичного або сексуального насилля з боку партнера або іншої особи, найчастіше кривдниками є попередні партнери [15].

Ідеологічною основою гендерного насилля є мачизм (сексизм) і мізогінія.

Мачизм (сексизм) – це сукупність переконань (ідеологія), в основі якої лежать положення про фізичну і психічну нерівноцінність жінок і чоловіків і про вирішальний вплив їх відмінностей на історію і культуру. В ідеології мачизму / сексизму статеві ознаки мають вирішальний вплив на здібності, інтелект, моральність, поведінкові особливості і риси характеру окремої людської особистості, ця ідеологія також включає в себе ідеї про первинний розподіл людей на вищу (чоловіки) і нижчу (жінки) групи, з яких перші є суб'єктами, творцями цивілізації і культури, які покликані панувати над другими [71; 72].

Мізогінія – ненависть і огида чоловіків до всього, що так чи інакше пов'язане з атрибуцією «жіночий». Мізогінія передбачає прагнення позбутися (в тому числі і фізично) від всього, що може бути пов'язане з жінками (від них самих, від дітонародження, від сім'ї і від будь-якого типу емоційних зв'язків з іншою статтю) [40; 64].

Існує *екзогендерная мізогінія* (власне ненависть чоловіків щодо жінок) і *ендогендерная мізогінія* (ненависть жінок щодо жінок).

Гендер, за визначенням лікаря і дослідника Д. Мані (John Money) [70], який ввів цей термін в ужиток 1955 році, являє собою диференційовані очікування з боку суспільства щодо новонародженої дитини відповідно до асигнування їй при народженні біологічної статі. Кожного з нас при народженні записують в соціальну групу «чоловіки» або в групу «жінки» і в

процесі виховання прищеплюють нам певні психологічні, соціальні і культурні характеристики. Гендер – це система символів, у якій реальність кодується диференційовано, залежно від того, до якої з груп належить конкретний індивід [28]. Відповідно, гендер є основою, на якій будуються соціальні відносини між групами «чоловіки» і «жінки». Як фундамент соціальних відносин гендер виражається у: культурних символах, що наочно представляють групові характеристики чоловіків і жінок; нормативних концепціях, що поляризують стилі поведінки та обов'язки чоловіків і жінок; обмеженнях будь-якої поведінки, що виходить за рамки гендерних імперативів; соціально-політичних інститутах (перш за все, шлюб, сім'я, система виховання), що відтворюють і закріплюють у сфері громадської діяльності індивідів асигновані їм диференційовані ролі; суб'єктивній ідентичності, яка позиціонує і визначає життєві проекти чоловіків і жінок.

Гендерні ролі – це засвоєні індивідами в процесі натуралізації стилі поведінки, які передбачають сприйняття певних видів діяльності, обов'язків і відповідальності як «чоловічих» чи як «жіночих», і, відповідно, їх диференційовану ієрархізацію і оцінку [28]. Гендерні ролі засвоюються в особливому процесі – натуралізації, яка представляє собою масивну імплантацію в психізм новонародженого певної символічної системи (відповідно до кожної гендерної групи). Саме таке раннє навчання всіма доступними способами: через органи сприйняття і в процесі навчання мови, через специфічну регуляцію як дій дитини, так і її взаємодії з навколишнім середовищем і є причиною незворотності гендерних патернів: у постнатальному періоді життя гендерна схема являє собою такий самий незворотній імпритінг, як рідна мова. Вважається, що після 18-ти місяців імплантована в свідомість дитини гендерна схема вже не може бути істотно змінена.

Відносини між групами «чоловіки» і «жінки» будуються за схемою «панування / підпорядкування», тому що сукупність історично відомих нам і нині існуючих товариств є мачістськими. Відповідно до ідеї мачизму про

наявність двох типів істот: вищих і нижчих, поняття прав людини на соціальну групу жінок не поширюється (як і сама онтологічна категорія «людина»), що дає можливість здійснювати по відношенню до них найрізноманітніші види примусу, тобто, гендерне насилля.

Насилля вчиняється «на основі соціально обумовлених (гендерних) відмінностей між чоловіками та жінками» або через гендер (соціальну роль) особи.

Інша інтерпретація пов'язана з дослідженнями маскулінності і сексуальності та визначає гендерне насилля як насилля чоловіків щодо жінок, щодо інших чоловіків, а також сексуальне насилля щодо дітей [67]. До нього вдаються для пригнічення жінок і дівчат, а також деяких груп чоловіків та використовують як механізм забезпечення гендерної ієрархії, в якій чоловіки є привілейованими, порівняно з жінками та деякими групами чоловіків, наприклад, гомосексуалами.

Гендерне насилля, як і будь-який тип насилля, є питанням відносин влади. Воно грунтується на почутті переваги та намірі ствердити перевагу в сім'ї, школі, на роботі, в громаді чи в суспільстві в цілому. Гендерне насилля, зокрема насилля над жінками, є одним з найбільш яскраво виражених нерівних відносин влади між жінками та чоловіками. У нашому суспільстві не існує жодного фактору, який би міг пояснити гендерно обумовлене насилля, навпаки, незліченна кількість факторів сприяє цьому, і взаємодія цих факторів лежить в основі проблеми. Виділяють чотири фактори: культурні, правові, соціально-економічні, політичні.

Розглянемо їх більш детально.

Серед культурних факторів можна виокремити патріархальні та сексистські погляди, які легітимізують насилля, щоб забезпечити домінування та перевагу чоловіків. Інші культурні фактори включають гендерні стереотипи та упередження, нормативні очікування щодо жіночності та маскулінності, соціалізація статі, розуміння сімейної сфери як приватної та підпорядкованої чоловікові, а також загальне визнання насилля

як частини публічної сфери або як прийнятний засіб для вирішення конфлікту та самоствердження. Релігійні та історичні традиції санкціонували фізичне покарання жінок за поняттям права власності на жінок. Концепція власності, в свою чергу, легітимізує контроль над сексуальністю жінок, що, згідно з багатьма правовими кодексами, було визнано важливим для забезпечення патрилінійного спадкування. Сексуальність також пов'язана з поняттям так званої "сімейної честі" у багатьох суспільствах. Традиційні норми в цих суспільствах дозволяють вбивати жінок, яких підозрюють у наклепі на "честь" сім'ї, потураючи забороненому сексу або одружуючись та розлучаючись без згоди сім'ї. Норми щодо сексуальності також допомагають врахувати велику кількість безпритульних ЛГБТ+ молодих людей та поширеність злочинів ненависті щодо них на тій підставі, що вони вважаються "загрозою" для суспільних норм. Ті самі норми щодо сексуальності можуть допомогти пояснити явища зґвалтування жінок [25; 29; 32].

Правові фактори полягають в відверто дискримінаційних правових та гендерно-нечутливих нормах, що не враховують соціальне становище жінок, і мають прогалини у законодавстві, що особливо негативно впливають на жінок [1; 14; 16].

Соціально-економічна депривація робить жінку більш вразливою і навіть може бути причиною насилля. Світові економічні дані чітко показують, що одним із наслідків глобалізації є фемінізація бідності, що робить жінок економічно вразливішими за чоловіків. Проте економічна вразливість – явище, яке існує і на особистому рівні. У величезній кількості жорстоких стосунків воно було визнано окремим явищем, саме тому воно заслуговує на власну категорію. Однак, навіть коли відносини зворотні, і жінка має вищий економічний статус, це не обов'язково усуває загрозу насилля: можуть виникнути конфлікти щодо статусу особливо і в без того жорстоких стосунках. Типові форми соціально-економічного насилля включають вилучення заробітків жінки, не дозволяючи їй мати окремий

дохід, надання їй статусу "домогосподарки", змушуючи працювати в сімейному бізнесі без зарплати, або роблячи жінку непридатною для роботи через цілеспрямоване фізичне насилля [11].

Політичні фактори такі як війні, збройні конфлікти, нестабільний політичний фон, криміногенний стан тощо.

Також самі жінки, постраждалі від гендерного насилля зазначають наступні ситуаційні побутові тригери, що можуть умовно спровокувати насилля:

- невдачі, що сприймаються відповідно з гендерними очікуваннями;
- відмова у сексі, особливо у шлюбі;
- поведінка, яка сприймається як загроза честі сім'ї;
- звинувачення у зраді;
- розбіжності щодо грошей чи ресурсів;
- суперечки з приводу вживання алкоголю чи психоактивних речовин;
- розбіжності щодо догляду за дітьми чи поведінки дітей;
- інтоксикація [30; 33; 41; 52].

Найпоширенішими видами гендерного насилля у світі вважаються згвалтування, домашнє насилля (або насилля у сім'ї), проституція, секс-торгівля, сексуальні домагання. Гендерне насилля становить серйозну перешкоду для рівності жінок і чоловіків, є порушенням прав людини.

Наслідки гендерного насилля переважно розглядають з погляду концепції травми. Психічна травма – це тяжкі переживання людини, сполучені з травматичними подіями життя, які вона не в змозі подолати. Фізична травма носить зовнішні ознаки, а психічна має внутрішню природу. Тому жінка, повертаючись до болісних спогадів, здатна травмувати саму себе в черговий раз. Психічна травма має більш негативний вплив ніж фізична.

Психологічні наслідки науковці поділяють на короткострокові й довгострокові. Постійне відчуття тривоги, перепади від агресивної поведінки, проявів злості, вибухів гніву до страху та сорому за свою

поведінку – прояви короткострокових наслідків. Як зазначає Т. Гуменникова, А. Метіль, постраждала від насилля жінка почуває себе відповідальною за насилля. На фізіологічному рівні це проявляється у порушенні сну, зниженні апетиту, проблеми в спілкуванні з оточенням. Довгострокові наслідки впливають на загальне ставлення особистості до світу, як до ворожого, небезпечного середовища. Жінка втрачає впевненість, самоповагу, зневажається у власної цінності, стає залежною від кривдника. Вона стає нездатною на глибокі почуття, знижується емпатійність та емоційність. На фізіологічному рівні домінують астенічні вияви фізичної та психічної втомлюваності. Формуються особистісні та психосоматичні розлади, можлива залежність від психоактивних речовин [12].

Економічна залежність проявляється, коли наприклад сімейний бюджет знаходиться в повному контролі з боку кривдника: жінка, постраждала від насилля віддає зарплатню чоловіку, який розпоряджається фінансами. Вона втрачає самостійність, не має грошей на особисті потреби без дозволу чоловіка. Це викликає додатковий стрес у жінки, сприяє зниженню її самозначущості.

Фізична залежність відбивається в тому, що постраждала не має права показувати втому, відпочивати, коли це не схвалює кривдник, попри погане самопочуття жінки. Ситуація може стати небезпечною, якщо жінка має серйозне захворювання або вагітна.

При сексуальній залежності жінка, постраждала від насилля повністю підкорюється бажанням чоловіка. Він може домагатися інтимної близькості, всупереч бажанню жінки цього, ґвалтувати уві сні, виконувати сексуальні фантазії без згоди жінки, приневолювати її до сексуальних контактів з іншими партнерами або займатись проституцією.

Зазначена категорія жінок може здійснити суїцид, вони мають ризик до наркотичної та алкогольної залежності, як засобу позбутися ситуації насилля, заміняючи один вид залежності іншим.

Серед психологічних наслідків гендерного насилля, можна також виділити такі: зневіра у собі, почуття провини, низька самооцінка, почуття сорому, депресія, відчай, замкненість, страх спілкування, небажання жити.

Фізичними наслідками гендерного насилля можуть бути: ушкодження внутрішніх органів та частин тіла; інфекційні хвороби, переломи кісток; у випадках сексуального насилля травми геніталій; каліцтва й смерть.

Постійний вплив стресу може призвести до значних фізіологічних змін і подальшого формування психосоматичних захворювань.

Відрізняють наближені та віддалені фізичні наслідки насилля. До наближених наслідків відносять ушкодження, фізичні травми, а також гострі психічні порушення, зовнішня байдужність, глибока загальмованість. Віддалені наслідки - це соматичні захворювання, соціальна невлаштованість, емоційні та особистісні порушення.

Незалежно від того, в якій формі епізоди насилля могли мати місце в минулому, насилля має негативний вплив на здоров’я та благополуччя жінок протягом усього їхнього життя.

Насилля має серйозний вплив на суспільство і лягає важким тягарем на бюджети країн і процес розвитку в цілому. Насилля над жінками може набувати різних видів і форм, але їх наслідками завжди стають психологічна і соціальна дезадаптація, серйозна шкода здоров’ю та стійке зниження якості життя.

1.3. Психосоціальні особливості жінок, постраждалих від гендерного насилля

Гендерне насилля, як форма соціальної агресії, спрямована проти жінок, залишає значний відбиток на їхньому психосоціальному стані. Вплив такого насилля охоплює широкий спектр психологічних та соціальних аспектів, від психічного здоров'я до міжособистісних відносин і соціального функціонування.

Психосоціальні особливості жінок, постраждалих від гендерного насилля якісно показують наслідки з якими стикається жінка.

Як зазначають вчені, А. Деркач [13], О. Зозуля [24], Т. Лисенко [31], О. Франчук [58] багато жінок, які пережили гендерне насилля, страждають від постравматичного стресового розладу або синдрому. Симптоми включають: флешбеки, кошмари, постійну тривогу, а також уникнення ситуацій, що нагадують про насилля. Тривожні розлади та фобії також є поширеними, оскільки жінки, які пережили гендерне насилля можуть почувати постійну загрозу або небезпеку.

Насилля часто призводить до депресії, супроводжуваної відчуттям безнадійності та відсутності контролю над власним життям, занижену самооцінку та самоповагу внаслідок постійних принижень та агресії. Деякі жінка вдаються до алкоголю або наркотиків як способу справляння з емоційним болем, тим саме виникає саморуйнівна поведінка, включаючи самопошкодження або суїцидальні думки. Жінки часто відчувають себе ізольованими від суспільства – переважно це викликано стигматизацією, соромом або страхом перед подальшою агресією. Віддаленість від сім'ї та друзів, втрата соціальних зв'язків та підтримки.

Переживання насилля має прямий вплив на здатність жінки формувати та підтримувати здорові відносини – це призводить до проблем у побудові довіри, комунікації та емоційній взаємодії з партнером, дітьми тощо. Материнство як правило є ускладнене через психологічні травми та стрес, жінка може зривати свою злість на дітей, або не мати змогу за ними доглядати оскільки їй необхідно працювати, також безпека дітей може виступати як психологічний чинник тиску на жінку.

Насилля впливає також і на професійне життя жінок, обмежуючи їх можливості для працевлаштування, кар'єрного розвитку або освіти. Відсутність фокусу, низька продуктивність та часті відсутності на роботі чи навчанні, як наслідок пережитого насилля, наприклад жінка соромиться

показувати свої синці або не має можливості виходити з дому по забороні чоловіка, є загальними проблемами.

Жінки, постраждалі від гендерного насилля часто залежать від своїх кривдників фінансово, що ускладнює вихід із насильницьких відносин. Ця залежність створює додаткові бар'єри для самостійного життя, включаючи доступ до житла та інших необхідних ресурсів.

Ю. Максимова та К. Мілютіна проводили дослідження в межах індивідуально-психологічного підходу, за якого піднімається питання особистісних рис кривдника та постраждалої як факторів, що причиняють насильницьку й віктимну поведінку, і дійшла висновку, що особистісні характеристики, самосприйняття та поведінкові стратегії побитої жінки зумовлюються внутрішньою конфліктністю та суперечливістю [33]. Також у подружжі з високим рівнем образливої поведінки за жінкою закріплюється роль жертви, і її стратегії поведінки та поведінка партнера-насильника лише закріплюють наявну ситуацію.

У процесі дослідження феномену подружнього насилля дослідниці звертають увагу на характерні особливості подружніх стосунків, зокрема:

а) обмеженість контактів та інтенсивність відносин, що сприяє повторенню актів насилля;

б) наявність емоційно забарвленої прихильності та інтимних стосунків, у контексті яких і відбувається насилля.

Серед характеристик сім’ї, що мають значення для пояснення феномену насилля, можна назвати такі:

– значний час, який людина проводить у сім’ї;

– велику частоту виникнення розбіжностей, пов’язану із широким діапазоном видів діяльності;

– високу значимість різних сторін сімейної взаємодії для членів сім’ї;

– статеві й вікові відмінності членів сім’ї, що призводять до відмінності в поглядах та інтересах;

– рольові очікування від поведінки членів сім'ї на основі їхніх вікових і статевих ознак, а не на основі інтересів та рівня компетенції;

– відносну закритість сім'ї;

– емоційні, матеріальні та юридичні фактори, що роблять неможливим вирішення конфліктів шляхом припинення відносин;

– стрес, пов'язаний із такими життєвими етапами, як народження й виховання дітей тощо;

– соціокультурні норми, які припускають насилля щодо членів сім'ї, хоча за межами сім'ї воно вважається неприпустимим [10; 26; 35; 45 та інші].

Таким чином, у своєму теоретичному аналізі ми спиралися на індивідуально-психологічний підхід, який дав нам змогу підійти до пояснення феномену насилля з позиції впливу особистісних характеристик жінки-постраждалої як сторони взаємодії на виникнення й динаміку насильницького інциденту. Отже, з огляду на зазначене можна зробити висновок, що немає єдиної теорії, яка здатна повністю пояснити феномен подружнього (домашнього) насилля.

З огляду на складність людської натури, особливості соціального впливу та характер сім'ї необхідно враховувати також усю різноманітність сімей, індивідуальні характеристики їх членів і ті соціальні відхилення, які в сукупності можуть породжувати насилля.

Деякі дослідники, І. Голобородько [8], Г. Роменський [50], Н. Черемшинська [60] та інші умовно поділяють причини виникнення насилля, пов'язані з особливостями особистості учасників насильницького інциденту, на три групи:

– причини, викликані особливостями особистості чоловіка та історією його життя;

– причини, викликані особливостями особистості жінки та її життєвою історією;

– причини, зумовлені особливостями подружніх відносин.

На нашу думку, найбільш типовими причинами насилля над жінками, зумовленими особистістю та історією життя чоловіка, є такі:

1) насилля в батьківській сім'ї;

2) насилля батьків щодо нього самого в дитинстві;

3) традиційний погляд на розподіл чоловічих і жіночих ролей (чоловік – абсолютний голова сім'ї);

4) упевненість у тому, що жінка має потребу бути «жертвою»;

5) тривожність із приводу посягань дружини на його домінуюче становище;

6) низький самоконтроль і самосвідомість;

7) вживання алкоголю, наркотиків та інших психоактивних речовин;

8) стрес, пов'язаний з економічними й побутовими проблемами;

9) психопатія.

До найбільш типових причин насилля над жінками, зумовлених особистістю та історією життя жінки, можна віднести дві групи факторів:

1) чинники ризику фізичного насилля, які своєю чергою класифікуються так:

– високий рівень психологічної залежності від чоловіка;
– економічна залежність від чоловіка;
– вищий рівень освіти жінки в сім'ї;
– наявність фізичних «недоліків» у жінки (особливо якщо вони з'явилися під час спільного життя);
– низька самооцінка;
– недостатня або невміла сексуальна активність тощо;

2) чинники ризику психологічного насилля, які своєю чергою класифікуються так:

– явно виражене страждання жертви як чинник підкріплення агресії;
– емоційна залежність жінки;
– невисокий соціально-економічний статус жінки;

– наявність досвіду сприйняття себе «я-жертви» в батьківській сім'ї;
– високий ступінь розбіжностей і конфліктів між подружжям;
– численні стресові ситуації (безробіття, смерть близьких родичів, дуже важка й низькооплачувана робота, ворожі дії знайомих);
– вживання алкоголю, наркотиків та інших психоактивних речовин.

Для жінки чинником ризику зазнати подружнього насилля також є несприятлива ситуація в батьківській сім'ї.

Згідно з комплементарною теорією шлюбу Т. Уінча діти засвоюють і повторюють моделі шлюбних відносин батьків. Психологи вважають, що якщо навіть найрідніша людина у світі – батько – дозволив собі вдарити дочку, то такі дії на її адресу з боку інших чоловіків будуть закономірним продовженням відносин. Пряме відношення до формування «комплексу жертви» мають міжособистісні ролі в сім'ї, які через свою структуру та зміст впливають як психотравмуючий фактор.

З дослідження Н. Черемшинської «…розглядаючи особистість жінки-жертви як складну саморегульовану систему, ми виходили із положення про те, що схильність до віктимної поведінки формується у процесі розвитку особистості шляхом закріплення стереотипних емоційних реакцій людини, які впливають на спрямованість особистості й визначають рівень її адаптивності [60]. Порівняння результатів дослідження психологічних особливостей жінок із благополучних сімей та жінок, постраждалих від насилля дало змогу виявити такі психологічні особливості:

– жінки, постраждалі від насилля, мають більш інтенсивні негативні емоційні реакції на довколишні події порівняно із жінками з благополучних сімей;

– жінки, які пережили насилля схильні до застрягання в негативних психоемоційних станах, мають низький рівень соціально-психологічної адаптованості, відчувають труднощі у взаємодії із соціальним оточенням;

– жінки зазначеної соціальної групи потребують психологічної допомоги, спрямованої на формування адаптивних форм поведінки, позитивного емоційного реагування, оптимізму, самоприйняття та прийняття інших, лідерських якостей, здатності до саморегуляції, орієнтації на відповідальність та компетентність, а також зниження тривожності, невпевненості та сенситивності» [60].

Психосоціальні особливості жінок, постраждалих від гендерного насилля, відображають складність та багатогранність цього явища. Психологічні наслідки, такі як посттравматичний стресовий розлад, депресія, занижена самооцінка, сплетені з соціальними факторами, включаючи ізоляцію, проблеми у відносинах та економічну залежність. Ці виклики вимагають комплексного підходу до втручання, що включає психологічну підтримку, соціальну інтеграцію, економічну самостійність та правовий захист. Систематичні зусилля, спрямовані на підтримку та відновлення жінок, постраждалих від гендерного насильства, є ключовими для забезпечення їхнього благополуччя та соціального включення.

Висновки до першого розділу

«Гендерне насилля» (“gender violence”) – це насилля, яке вчиняється щодо осіб через їхню стать або стосується переважно осіб певної статі. Це крайній вияв дискримінації за ознакою статі, постраждалими від якого найчастіше стають жінки.

Загалом вчені виділяють такі види гендерного насилля як фізичне насилля, психологічне насилля, сексуальне насилля, економічне насилля; домашнє насилля; переслідування; зґвалтування; сексуальні домагання; каліцтво жіночих геніталій; примусову стерилізацію; примусовий аборт; примусовий шлюб; злочини в ім’я так званої честі; насильство в інституційному середовищі; насильство у воєнних, конфліктних та постконфліктних ситуаціях; торгівлю людьми; гендерну дискримінацію.

Необхідно зауважити, що поруч із терміном «гендерне насилля» також використовують термін «гендерне зумовлене насилля», під яким розуміється насилля, яке чинять переважно чоловіки проти переважно жінок. Зазначені терміни є синонімічними.

Ідеологічною основою гендерного насилля є мачизм (сексизм) і мізогінія. В свою чергу снує екзогендерна мізогінія (власне ненависть чоловіків щодо жінок) і ендогендерна мізогінія (ненависть жінок щодо жінок).

Вважається, що зґвалтування та домашнє насилля є найпоширенішими видами гендерно зумовленого насилля по відношенню до жінок. Виділяють такі види домашнього насилля: фізичне, психологічне, економічне та сексуальне.

Кожне домашнє насилля відбувається за схемою циклу насилля (cycle of abuse), яка буде повторюватись доти, доки один/ одна із партнерів/ок не зупинить цей цикл. Найчастіше цикл можна розірвати за допомогою виходу з відносин, однак через неоднозначність поведінки кривдника постраждала часто не може цього зробити без зовнішнього втручання. Тривалість циклу зазвичай зменшується з часом, так що стадії «примирення» і «заспокоєння» можуть повністю зникнути. У такому разі насилля стає більш інтенсивним, а цикли частішають.

Багато жінок, які зазнали гендерного насилля, страждають від постравматичного стресового розладу або синдрому. Тривожні розлади та фобії також є поширеними, оскільки жінки, які пережили гендерне насилля можуть почувати постійну загрозу або небезпеку, тому насилля має прямий вплив на всі сфери життя постраждалої.

Психосоціальні особливості жінок, постраждалих від гендерного насилля, відображають складність та багатогранність цього явища. Психологічні наслідки, такі як посттравматичний стресовий розлад, депресія, занижена самооцінка, сплетені з соціальними факторами, включаючи ізоляцію, проблеми у відносинах та економічну залежність. Ці виклики

вимагають комплексного підходу до втручання, що включає психологічну підтримку, соціальну інтеграцію, економічну самостійність та правовий захист. Систематичні зусилля, спрямовані на підтримку та відновлення жінок, постраждалих від гендерного насильства, є ключовими для забезпечення їхнього благополуччя та соціального включення.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЖІНОК ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ГЕНДЕРНОГО НАСИЛЛЯ

2.1. Методика та організація дослідження

Гендерне насилля є серйозною соціальною проблемою, яка має глибокі психологічні наслідки для жінок, які його зазнали. Дане емпіричне дослідження спрямоване на вивчення психологічних особливостей жінок, постраждалих від гендерного насилля, а саме домашнього, з акцентом на аналізі емоційних, когнітивних та поведінкових аспектів, які виникають внаслідок пережитого насилля.

Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі «Київського обласного центру соціально-психологічної допомоги». Дослідження проводилося 14 місяців з серпня 2022 року по жовтень 2023 року і в ньому приймали участь, за добровільно наданою згодою, 42 жінки віком від 18 до 87 років які пережили гендерне насилля, а саме домашнє (сімейне).

Для досягнення мети емпіричного дослідження було обрано наступні методики: опитувальник оцінки проявів посттравматичного стресового розладу (ПТСР) PCL-5; шкала депресії Бека (Beck Depression Inventory); шкала тривоги Бека (Beck Anxiety Inventory); методика «Індикатор копінг-стратегій» (Coping Strategy Indicator, CSI, Д. Амирхан, в адаптації Н. Сироти, В. Ялтонського). Розглянемо їх більш детальніше.

1. Опитувальник оцінки проявів посттравматичного стресового розладу (ПТСР) PCL-5, Додаток А

Опитувальник PCL-5 (PTSD Checklist for DSM-5) є результатом широкомасштабних досліджень та клінічних спостережень, які були проведені для вдосконалення інструментів діагностики посттравматичного стресового розладу і був розроблений як частина перегляду і оновлення Діагностичного та статистичного посібника психічних розладів (DSM),

п'ятого видання, яке було опубліковано Американською психіатричною асоціацією у 2013 році.

Мета дослідження - оцінка проявів посттравматичного стресового розладу у жінок, постраждалих від гендерного насилля з метою планування індивідуальних психокорекційних заходів.

Інструкція проведення дослідження. Запропоновано обрати відповідь на 20 питань, які починаються наступним чином: «Протягом останнього місяці як сильно мене турбували…». Ви можете обрати одну з чотирьох наведених відповідей: «зовсім ні», «трохи», «помірно», «відчутно», «дуже». Відповідно.

Опитувальник заповнює респондент, кожне із 20 питань PLC-5 оцінюється згідно із шкалою Лайкерта, де 0 балів означає відсутність симптому, а 5 балів — його максимальну вираженість. Кожна зміна кількості балів за відповідним кластером симптомів за PLC-5 на одне стандартне відхилення відповідає зміні кількості балів за CAPS-5 на 0,75–0,82, що свідчить про високу кореляцію показників.

Обробка результатів дослідження.

Даний опитувальник складається 5 критеріїв, які базуються на критеріях ПТСР за DSM-5. Згідно із класифікацією симптоми розладу розділяють на шість критеріїв (A, B, C, D, E, F, G), які описують такі симптоми внаслідок експозиції до травмуючої події:

- *критерій А* – наявність травматичної події;

- *критерій В* – наявність симптомів інтрузії, пов’язаних із травмуючою подією, включаючи:

1) рекурентні, некеровані та дистресорні спогади про травмуючу подію;

2) рекурентні дистресорні сновидіння, пов’язані із травмуючою подією;

3) дисоціативні реакції (наприклад флешбеки);

4) інтенсивну та/ або пролонговану дистресорну реакцію після експозиції до внутрішніх/зовнішніх стимулів, образів, які нагадують про травмуючу подію;

- *критерій C* – постійне уникнення або намагання уникнути дистресорних спогадів, думок або почуттів, які нагадують про подію: уникнення зовнішніх стимулів, які пробуджують спогади про подію, наприклад уникнення місць, людей, об'єктів, місць, ситуацій;

- *критерій D* – негативні зміни у когніціях та настрої, асоційовані з травматичною подією, включаючи:

1) неможливість згадати важливі аспекти травмуючої події (зазвичай через дисоціативну амнезію);

2) негативні думки та очікування щодо себе, інших та світу (наприклад, «нікому не можна довіряти», «світ — небезпечне місце» тощо);

3) постійні та дисфункціональні переконання про причини та наслідки травматичної події, які призводять до самозвинувачення або звинувачення інших;

4) постійні негативні емоційні стани (страх, тривога, депресія, злість);

5) значно зменшену зацікавленість або участь у видах діяльності, які раніше приносили задоволення;

6) почуття відстороненості від інших;

7) постійну нездатність відчувати позитивні емоції (радість, задоволення, любов);

- *критерій E* – значні зміни у збудженні та реактивності, пов'язані з травматичною подією, включаючи роздратування, напади люті, самодеструктивну поведінку, надпильність, проблеми з концентрацією уваги, порушення сну;

- *критерій F* – тривалість симптомів понад місяць;

- *критерій G* – симптоми призводять до значного порушення соціального, трудового функціонування та інших важливих видів діяльності.

Дана уніфікована шкала PCL-5 являється умовним чек-листом для виявлення симптомів постравматичного стресового розладу або постравматичного стресового синдрому та дає можливість якісного моніторингу змін симптомів протягом та після психокорекційного втручання.

Інтерпретація результатів дослідження.

Існує два підходи щодо інтерпретації результатів. Клінічно значущими симптоми вважаються, якщо:

- підрахунок по кластерах симптомів. Пацієнт відповідає на 2+ балів по одному запитанню із критеріїв B та C, та на два запитання – критеріїв D та E;

- підрахунок загальної кількості балів. Пацієнт загалом набирає 33 або більше балів.

Ключ.

- Критерій A – наявність травматичної події.
- Критерій B, симптоми інтрузії – від 1 по 5-те запитання.
- Критерій C, симптоми уникнення – 6 та 7 запитання.
- Критерій D, негативні думки та емоцій – від 8 по 14 запитання.
- Критерій E, симптоми надмірної реактивності – від 15 по 20 запитання.

Мінімально можливий бал – 0, максимально можливий – 80.

2. Шкала депресії Бека (Beck's Depression Inventory, BDI), Додаток Б

Шкала депресії Бека була розроблена А. Беком і його колегами в 1961 році. Основою стали клінічні спостереження, що дозволили виявити обмежений набір найбільш важливих симптомів депресії і скарг, що найчастіше зустрічаються. Після зіставлення цих параметрів з клінічними описами депресії було розроблено опитувальник, що включає 21 категорію симптомів і скарг. Кожна категорія проблем складається з 4-5 тверджень, що відповідають специфічним проявам/симптомам депресії. Ці твердження ранжируванні у міру збільшення питомого внеску симптому у загальний ступінь тяжкості депресії.

Мета дослідження – діагностика ступені важкості депресивного стану жінок, постраждалих від гендерного насилля.

Цей опитувальник відрізняється високою релевантністю та специфічністю, та складається з 21 групи стверджень які характеризують саме на момент опитування: самопочуття, мислення, настрій.

Інструкція проведення дослідження. Прочитайте кожне твердження, розміщене навпроти порядкових цифр, і виберіть те, яке найбільш точно визначає Ваше самопочуття в даний момент. В рамках пронумерованих позицій можна вибрати декілька тверджень. Отже, спочатку ознайомтеся зі всіма буквеними пунктами розділу, а потім вирішіть, що вірно по відношенню до Вас.

Обробка результатів дослідження. Підраховується загальний бал та залежно від того, скільки балів набрала респондентка, виявляється рівень депресивного стану жінки, постраждалої від гендерного насилля.

Інтерпретація результатів дослідження.

Результати шкали депресії Бека можна інтерпретувати таким чином:

- 0 – 7 – відсутність депресії;
- 8 – 13 – незначна депресія;
- 14 – 19 – легка депресія;
- 20 – 28 – помірна депресія;
- 26 – 63 – важка депресія.

3. Шкала тривоги Бека (Beck Anxiety Inventory), Додаток В

Шкала тривоги Бека (Beck Anxiety Inventory, BAI) є самооцінним психологічним інструментом, розробленим Аароном Т. Беком та співавторами у 1988 році. Ця шкала призначена для вимірювання вираженості тривоги у дорослих та підлітків та фокусується на фізіологічних аспектах тривожності, відрізняючи її від депресії.

Мета дослідження – діагностика ступеню вираженості тривоги у жінок, постраждалих від гендерного насилля.

Шкала складається з 21 пункту, кожен з яких описує конкретний симптом тривоги.

Інструкція проведення дослідження. Оберіть один з трьох найбільш прийнятних варіантів відповідей для кожного твердження. Старайтесь відповідати швидко.

Обробка результатів дослідження. Підраховується загальний бал та залежно від того, скільки балів набрала респондентка, виявляється ступінь вираженості тривоги.

0.Зовсім не турбує

1.Злегка турбує

2.Середньо турбує

3.Дуже турбує

Інтерпретація результатів дослідження.

Результати шкали тривоги Бека можна інтерпретувати таким чином:

- 0–5 норма;
- 6-8 легкий рівень тривоги;
- 9-18 середній рівень тривоги;
- більше 19 балів – високий рівень тривоги.

4. Методика «Індикатор копінг-стратегій» (Coping Strategy Indicator, CSI, Д. Амирхан, в адаптації Н. Сироти, В. Ялтонського), Додаток Г

Мета дослідження – дослідити та визначити базові копінг-стратегії жінок, постраждалих від гендерного насилля та відповідно ризик фактори пов’язані з ними.

Інструкція проведення дослідження. На бланку питань представлено кілька можливих шляхів подолання проблем, неприємностей. Ознайомившись з твердженнями, Ви зможете визначити, які із запропонованих варіантів зазвичай Вами використовуються. Спробуйте згадати про одну з серйозних проблем, з якою Ви зіткнулися за останній рік і яка змусила вас неабияк турбуватися. Опишіть цю проблему в кількох

словах. Тепер, читаючи наведені нижче твердження, оберіть один з трьох найбільш прийнятних варіантів відповідей для кожного твердження: повністю згоден (3), згоден (2), не згоден (1).

Копінгова методика, створена виключно емпіричним шляхом. Перелік тверджень методики сформовано з використанням анкети, де досліджувані зазначали, які засоби вони використовують задля вправляння зі стресовими ситуаціями. На основі факторного аналізу було визначено 33 найпоширеніші індикатори, які увійшли до трьох основних копінг-стратегій (по 11 пунктів у кожній):

- вирішення проблем,
- пошук соціальної підтримки,
- уникнення.

Індикатор копінг-стратегій можна вважати одним з найбільш вдалих інструментів дослідження базисних стратегій поведінки людини. Ідея цього опитувальника полягає в тому, що всі поведінкові стратегії, які формуються у людини в процесі життя, можна поділити на три великі групи:

- *стратегія вирішення проблем* – активна поведінкова стратегія, при якій людина намагається використовувати всі наявні у неї особистісні ресурси для пошуку можливих способів ефективного вирішення проблеми;

- *стратегія пошуку соціальної підтримки* – активна поведінкова стратегія, при якій людина для ефективного вирішення проблеми звертається за допомогою і підтримкою до оточуючих: сім'ї, друзів, значущих інших;

- *стратегія уникнення* – поведінкова стратегія, при якій людина намагається уникнути контакту з навколишньою дійсністю, піти від вирішення проблем.

Людина може використовувати пасивні способи уникнення, наприклад, втечу в хворобу або вживання алкоголю, наркотиків, може зовсім «піти від вирішення проблем», використавши активний спосіб уникнення – суїцид.

Стратегія уникнення – одна з провідних поведінкових стратегій при формуванні дезадаптивної поведінки. Вона спрямована на подолання або

зниження дистресу людиною, яка знаходиться на більш низькому рівні розвитку. Використання цієї стратегії зумовлено недостатністю розвитку особистісносередовищних копінг-ресурсів і навичок активного вирішення проблем. Однак вона може носити адекватний або неадекватний характер залежно від конкретної стресової ситуації, віку і стану ресурсної системи особистості.

Найбільш ефективним є використання всіх трьох поведінкових стратегій, в залежності від ситуації. У деяких випадках людина може самостійно впоратися із труднощами, в інших – їй потрібна підтримка оточуючих, а ще вона просто може уникнути зіткнення з проблемною ситуацією, заздалегідь подумавши про її негативні наслідки.

Обробка результатів дослідження.

Відповіді досліджуваного зіставляються з ключем. Для отримання загального балу за відповідною стратегією підраховується сума балів за всіма 11 пунктами, що відносяться до цієї стратегії. Мінімальна оцінка за кожною шкалою – 11 балів, максимальна – 33 бали.

Ключ:

- Шкала «вирішення проблем»:

пункти: 2, 3, 8, 9, 11, 15, 16, 17, 20, 29, 33;

- Шкала «пошук соціальної підтримки»:

пункти: 1, 5, 7, 12, 14, 19, 23, 24, 25, 31, 32;

- Шкала «уникання проблем»:

пункти: 4, 6, 10, 13, 18, 21, 22, 26, 27, 28, 30.

Інтерпретація результатів дослідження.

- *Вирішення проблем:*

0 – 16 – дуже низький;

17 – 21 – низький;

22 – 30 – середній;

>31 – високий;

- *Пошук соціальної підтримки:*

0 – 13 – дуже низький;

14 – 18 – низький;

19 – 28 – середній;

>29 – високий;

- *Уникнення:*

0 – 15 – дуже низький;

16 – 23 – низький;

24 – 27 – середній;

>27 – високий.

Таким чином, нами визначено, що для більш глибшого розуміння психологічних особливостей жінок, постраждалих від гендерно зумовленого насилля, слід використати комплекс психодіагностичних методик та здійснити кількісний та якісний опис отриманих результатів.

2.2. Аналіз результатів дослідження психологічних особливостей жінок, постраждалих від гендерного насилля

Першим кроком емпіричного дослідження психологічних особливостей жінок, постраждалих від гендерного насилля було виявлення проявів посттравматичного стресового розладу за *опитувальником самооцінки проявів посттравматичного стресового розладу (ПТСР) PCL-5,* результати представлені в таблиці 2.1:

Таблиця 2.1.

Прояви симптоматики посттравматичного стресового розладу у досліджуваних жінок, постраждалих від гендерного насилля

Основні критерії симптомів	*Досліджувані*	
	к-ть осіб	*у %*
B – наявність симптомів інтрузії	39	92,86
C – постійне уникнення або намагання уникнути дистресорних спогадів	42	100
D – негативні зміни у когніціях та настрої	42	100
E – значні зміни у збудженні та реактивності	42	100

Представлені дані в таблиці 2.1 свідчать про те, що на момент вступу до шелтору на базі «Київського обласного центру соціально психологічної допомоги» нами було встановлено за критерієм В «наявність симптомів інтрузії», що у переважної більшості досліджуваних жінок (92,86% опитуваних), постраждалих від гендерного насилля мають наявність симптомів інтрузії, пов'язаних із травмуючою подією, включаючи хвилюючі та небажані спогади, хвилюючі сновидіння (кошмари), почуття засмученості, сильні фізичні реакція при спогадах пережитої події;

Щодо критерію С, нами визначено, що всі респондентки (100% досліджуваних відповідно), які постраждалі від гендерного насилля мають постійне уникнення або намагання уникнути дистресорних спогадів, думок або почуттів, які нагадують про подію, намагаються ігнорувати зовнішні стимули, які пробуджують спогади про подію, наприклад уникнення місць, людей, об'єктів, ситуацій;

Отримані дані за критерієм D «негативні зміни у когніціях та настрою», показують, 100% досліджуваних жінок, постраждалих від гендерного насилля мають негативні зміни у когніціях та настрої, асоційовані з пережитою подією, включаючи проблеми зі згадуванням важливих моментів про подію, сильні негативні переконання про себе та інших, зневіру у свої силах, самозвинувачення, страх, злість, провину, сором, бажання ізолюватися, втрату інтересу до діяльності яка раніше приносила позитивні емоції, неможливість переживати позитивні емоції;

За критерієм Е «зміни у збудженні і реактивності» визначено, що всі 42 опитувані жінки (100% респонденток), постраждалих від гендерного насилля мають значні зміни у збудженні та реактивності, пов'язані з пережитою подією, включаючи роздратування, напади люті, самодеструктивну поведінку, надпильність, проблеми з концентрацією уваги, порушення сну.

Більшість жінок які брали участь у опитування набрали загальну кількість балів вище 33, а саме в діапазоні від 63 до 80 балів.

Наступним кроком експериментального дослідження була діагностика ступені важкості депресивного стану опитуваних жінок, постраждалих від гендерного насилля. Було застосовано методику «*Шкала депресії Бека (Beck Depression Inventory)»*, результати представлені в таблиці 2.2:

Таблиця 2.2.

Показники ступеню важкості депресивного стану досліджуваних жінок, постраждалих від гендерного насилля

Показники ступені важкості депресивного стану	*Досліджувані*	
	к-ть осіб	*у %*
Відсутність депресії	0	0
Незначна депресія	3	7,14
Легка депресія	5	11,90
Помірна депресія	30	71,43
Важка депресія	4	9,52

Як ми бачимо з результатів таблиці 2.2 що основна кількість досліджуваних, а саме 71,43% опитуваних жінок (30 осіб відповідно), на момент вступу до шелтору, мають показники помірного ступеню важкості депресивного стану, 11,9% респонденток (5 осіб відповідно) – легку депресію, у 7,14% досліджуваних (3 осіб відповідно) встановлено незначні показники і 9,52% опитуваних (4 осіб) встановлено важку ступінь депресії після пережитого насилля та обов'язково потребують додаткової медикаментозної підтримки та комплексної психологічної роботи.

Далі за допомогою *шкали тривоги Бека (Beck Anxiety Inventory)* була проведена діагностика ступеню вираженості тривоги у опитуваних жінок, постраждалих від насилля, отримані результати наведені у таблиці 2.3:

Таблиця 2.3.

Показники ступеню вираженості тривоги у досліджуваних жінок, постраждалих від гендерного насилля

Показники ступеню вираженості тривоги	*Досліджувані*	
	к-ть жінок	*у %*
Норма	0	0
Легкий рівень тривоги	0	0
Середній рівень тривоги	10	23,81
Високий рівень тривоги	32	76,19

За результатами діагностики представлених в таблиці 2.3 ми бачимо, що більшість досліджуваних, а саме 76,19% жінок, на момент вступу до шелтору, мають високій рівень тривоги за показниками ступеню вираженості тривоги, 23, 81% - середній рівень тривоги. З отриманих результатів можна стверджувати, про те, що досліджувані жінки, постраждалі від гендерного насилля переживають кризу ідентичності, яка впливає на показники рівня тривожності, як ситуативної (залежно від подій, які переживає жінка у житті), так і особистісної (через призму власних переконань і за внутрішніми зв'язками, встановленими в дитинстві установками.

Наступним було визначення базових копінг-стратегій у жінок, постраждалих від гендерного насилля та відповідно ризик фактори пов'язані з ними, використавши *методику «Індикатор копінг-стратегій» (Coping Strategy Indicator, CSI, Д. Амирхан, в адаптації Н.Сироти, В. Ялтонського),* отримані результати представлені в таблиці 2.4:

Таблиця 2.4.

Показники індикаторів копінг-стратегій у досліджуваних жінок, які пережили домашнє насильство

Шкала	*Індикатор копінг-стратегій*	*Досліджувані*	
		к-ть жінок	*у %*
Вирішення проблем	дуже низький	40	95,24
	низький	2	4,76
	середній	0	-
	високій	-	-
Пошук соціальної підтримки	дуже низький	4	9,52
	низький	36	85,71
	середній	2	4,76
	високій	-	-
Уникання проблем	дуже низький	-	-
	низький	5	11,90
	середній	35	83,33
	високій	4	9,52

Як бачимо з результатів наведених у таблиці 2.3 що за шкалою «вирішення проблем» 95,24% і 4,76% досліджуваних жінок, постраждалих від гендерного насилля мають дуже низький та низький відповідно індикатор копінг-стратегій. Це означає що активна поведінкова стратегія, при якій

жінка намагається використовувати всі наявні у неї особистісні ресурси для пошуку можливих способів ефективного вирішення проблеми – відсутні або майже відсутні.

За шкалою «пошук соціальної підтримки» 9,52% опитуваних жінок мають дуже низький індикатор і саме вони знаходяться в стані важкої депресії за попереднім дослідженням. Основна кількість досліджуваних жінок, постраждалих від гендерного насилля, а саме 85,71% респонденток, мають низький індикатор копінг-стратегії. Це означає що активна поведінкова стратегія, при якій жінка для ефективного вирішення проблеми звертається за допомогою і підтримкою до оточуючих: сім'ї, друзів, значущих інших дуже на низькому рівні і це обумовлено стереотипним мисленням, страхом осуду, соромом, низькою самооцінкою, самозвинуваченням і погіршенням поточного психоемоційного стану загалом під впливом проживання тривалого насилля. І тільки 4,76 % досліджуваних жінок, постраждалих від гендерного насилля мали середній індикатор копінг-стратегії і були готові шукати соціальної підтримки.

За шкалою «уникання проблем» 9,52% опитуваних жінок, постраждалих від гендерного насилля мають високий індикатор копінг-стратегії і саме вони знаходяться в стані важкої депресії за попереднім дослідженням, 83,33% досліджуваних мають середній показник за індикатором копінг-стратегій і намагаються уникнути контакту з навколишньою дійсністю, піти від вирішення проблем різними їм доступними методами напрацьованими роками як захисний механізм, 11,9 % досліджуваних жінок мають низький індикатор і готові до співпраці.

Висновки до другого розділу

Здійснено емпіричне дослідження психологічних особливостей жінок, постраждалих від гендерного насилля, а саме домашнього. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі «Київського обласного

центру соціально-психологічної допомоги». Дослідження проводилося 14 місяців з серпня 2022 року по жовтень 2023 року і в ньому приймали участь, за добровільно наданою згодою, 42 жінки віком від 18 до 87 років які пережили гендерне насилля, а саме домашнє (сімейне).

Визначено та охарактеризовано перелік психодіагностичних методик: опитувальник проявів посттравматичного стресового розладу (ПТСР) PCL-5; шкала депресії Бека (Beck Depression Inventory); шкала тривоги Бека (Beck Anxiety Inventory), методика «Індикатор копінг-стратегій» (Coping Strategy Indicator, CSI, Д. Амирхан, в адаптації Н. Сироти, В. Ялтонського). Обгрунтовано методичне забезпечення та процедуру дослідження психологічних особливостей жінок, постраждалих від гендерного насилля.

Встановлено, що жінки, постраждалі від гендерного насилля на момент вступу до шелтору на базі «Київського обласного центру соціально психологічної допомоги» мають наявні ознаки постравматичного стресового розладу, а саме: 92,86% опитуваних жінок мають наявність симптомів інтрузії, пов’язаних із травмуючою подією; 100% досліджуваних жінок мають постійне уникнення або намагання уникнути дистресорних спогадів, думок або почуттів, які нагадують про подію; 100% опитуваних жінок мають негативні зміни у когніціях та настрої, асоційовані з пережитою подією; 100% жінок мають значні зміни у збудженні та реактивності, пов’язані з пережитою подією, включаючи роздратування, напади люті, самодеструктивну поведінку і т.д.

Також виявлено що 7,14% досліджуваних жінок, постраждалих від гендерного насилля мають прояви незначної депресії, 11,9 – легкої, 71,43% - помірної, а 9,52 – важкої і потребують пильного спостереження та медикаментозної підтримуючої терапії.

За результатами діагностики більшість досліджуваних, а саме 76,19% жінок, на момент вступу до шелтору, мають високій рівень тривоги за показниками ступеню вираженості тривоги, 23, 81% - середній рівень тривоги.

Також виявлено що 95,24% і 4,76% досліджуваних жінок за шкалою «вирішення проблем» мають дуже низький та низький відповідно індикатор копінг-стратегій; за шкалою «пошук соціальної підтримки» 9,52% жінок які знаходяться в тяжкій депресії мають дуже низький індикатор, 85,71% - низький, а 4,76 % жінок, постраждалих від гендерного насилля мали середній індикатор копінг-стратегії і були готові шукати і отримувати соціальну підтримку від близьких і співробітників шелтору; за шкалою «уникання проблем» 9,52% жінок мають високий індикатор копінг-стратегії – саме вони знаходяться в стані важкої депресії за попереднім дослідженням, 83,33% мають середній показник і намагаються уникнути контакту з навколишньою дійсністю, піти від вирішення проблем, 11,9 % досліджуваних жінок мають низький індикатор і готові до співпраці.

РОЗДІЛ 3. ПСИХОКОРЕКЦІЙНІ ЗАСОБИ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ЖІНОК, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД НАСИЛЛЯ

3.1. Особливості роботи психолога, психотерапевта щодо роботи з жінками, постраждалими від гендерного насилля

Жінкам, постраждалим від гендерного насилля які були учасниками дослідження характерні ознаки та відповідні симптоми посттравматичного стресового розладу. На психологічному рівні це проявляється у депресивному стані, порушенні сну, емоційній ригідності, складністю з концентрацією уваги, раптових проявах агресії тощо. На фізіологічному рівні спостерігаються наявні ознаки фізичного насилля, приступи тахікардії, нестача повітря, головні болі, внутрішні спазми, відчуття дискомфорту, ослаблення сексуальної активності та інші Наслідки також проявляються у поведінкових патернах: конфлікти з оточуючими, бажання усамітнення, зловживання алкоголем та/або наркотичними засобами, суїцидальні спроби, прояв агресії по відношенню до дітей і персоналу шелтору. Насилля приводить до шкоди психоемоційного та фізичного здоров’я жінки.

Відповідно до певної практики у окресленій сфері на базі «Київського обласного центру соціально психологічної допомоги» на протязі 14 місяців, можемо констатувати, що жінки часто неохоче звертаються за психологічною чи соціальною підтримкою навіть при наявності штатних кваліфікованих спеціалістів – маємо проблему з упередженнями. Багато хто з жінок вважають насиллям лише те, що має візуальні наслідки або фізичні травми. Приниження, словесні образи, психологічний тиск, відсутність можливості заробляти свої гроші і тощо – жінки не ідентифікують як певний вид насилля.

Також жінки, постраждалі від гендерного насилля часто мають страх, що їм не повірять, якщо вони заявлять про факти психологічного або фінансового насилля, бо його важче довести. Крім того, самі ж жінки іноді

сумніваються, чи були образи порушенням їх особистих кордонів, чи не спровокувала вона сама дії кривдника (віктимізація). Однією з проблем надання психосоціальної допомоги жінкам, постраждалим від гендерного насилля це те, що більшість з них повертаються до кривдників навіть після проведеної з ними роботи, оскільки не вспромозі подолати емоційну залежність від минулих позитивних спогадів про стосунки, не мають повного розуміння процесу насилля, не мають куди повертатися, не мають фінансової обізнаності тощо. Ускладнює консультативну роботу етап уявного примирення з кривдником або так званий «медовий місяць». Тому у контексті проблеми гендерного насилля варто звертати увагу жінок на усвідомлення та поняття «дерево насилля», що в свою чергу, може допомогти усвідомити недопустимість толерування насильства і його цикли [18].

Варто зазначити, що жінки в хронічній психологічній травмі не звертаються за психологічною допомогою, оскільки намагаються уникнути будь-яких повторних негативних емоційних переживань: адже будь-які сильні почуття провокують реакції паніки, дисоціації тощо.

Так, Джудіт Герман відзначає, що такі жінки «стають зневіреними або депресивними. У них може розвинутися параліч волі («вивчена безпомічність») – і вони втрачають мотивацію, бажання або прагнення до чого-небудь; вони приречені на безвихідь. Спогади про минулі радощі приносять біль. Вони занадто часто звинувачують себе за власні страждання. Вони не можуть відчувати гнів щодо свого кривдника і зазвичай знаходяться в серйозній депресії. Багато жінок, постраждалих від гендерного насилля мають виражену саморуйнівну поведінку» [26].

Жінки, постраждалі від насилля використовують насамперед такі механізмами захисту як витіснення неприйнятних почуттів, регресію та заміщення. У виборі копінг-стратегій орієнтуються на уникнення, а також на конфронтацію, що ми бачимо в проведених дослідженнях. Вони не схильні до використання стратегій вирішення проблем, планування дій щодо

подолання труднощів і обирають шлях дистанціювання через втрату довіри до людей.

Основними завданнями психолога в роботі з жінкою, постраждалою від гендерного насилля є встановити взаємодію на основі емпатії та надати алгоритми комунікації, що знизить ймовірність повторної її травматизації. Варто зазначити основні умови розмови з жінкою, постраждалою від гендерного насилля це вірити їй і її історії, віддавати їй ініціативу, перепитувати і уточнювати якщо чогось не розуміємо.

На першому етапі допомоги жінці, постраждалій від гендерного насилля в перш за все треба звернути увагу, на її безпеку, психічне здоров'я та планування майбутнього. Надаючи допомогу постраждалим від гендерного насильства, керуємося таким принципом, як принцип збереження конфіденційності. Безумовно, психолог повинен пояснити, що насильство, яке відбулось, не є прийнятним і має ознаки неправомірного, але психолог не визначає ступінь тяжкості і наслідків події, надаючи певним органам (поліція та суд) можливість встановити ступінь тяжкості насильства якщо [44]. Психологу важливо дотримуватися принципу розуміння меж своєї компетентності. Проблема гендерного насилля завжди була і є міжгалузевою.

В даному контексті в «Київському обласному центрі соціально психологічної допомоги» надається комплексна мультидисциплінарна допомогу жінкам, постраждалим від гендерного насилля, залучаються фахівці різних галузей: юристи, медики, соціальні працівники, працівники правоохоронних органів та інші.

Розмова психолога з жінкою, постраждалою від гендерного насилля повинна бути побудована таким чином, щоб у неї не виникало відчуття сорому і провини за те, що сталося, образи та негативного ставлення до себе. Психолог зобов'язаний притримуватися думки, що у всіх актах гендерного насилля винний тільки кривдник. Оскільки він має пріоритет у владі та контролі.

К. Кальницька зазначає, що особливості індивідуальної роботи з жінками, постраждалими від домашнього насилля, у першу чергу є проведення консультацій, метою яких є гармонізація особистості. Важливо акцентувати увагу жінки на її позитивних якостях, визначити її позитивні характеристики і сильні сторони. Доброзичлива увага, нейтралітет, чесність та незасудження, емпатія – головні принципи індивідуальної роботи з жінкою, постраждалою від насилля [26].

Н. Маркова зазначає, що у випадку сильної психологічної травми у жінки в результаті насилля реабілітація займає тривалий час. Відтак, застосування посттравматичної інтервенції дозволить створити сприятливі умови для вираження почуттів, у результаті відтворення травмуючих спогадів жінці вдасться чітко визначати проблему та отримати здатність сприймати себе і травматичне переживання [35].

З огляду на зазначене, робота психолога з жінкою, постраждалою від гендерного насилля повинна починатись з аналізу події, яка її травмувала. Потрібно пам’ятати, що ретравматизація виникає при спогадах, розповіді про травмуючу подію. Психіка сприймає ці процеси як травму, яка існує тут і зараз, і реагує звичним для себе способом. Тому психологам потрібно працювати усвідомлено та професійно щодо процесу проживання травми, що дозволить виключити вторинну травматизацію та ретравматизацію жінки, постраждалої від гендерного насилля. Після етапу проживання травми важливо звернути увагу на реконструювання травми і інтеграцію її в автобіографічну пам’ять.

«Передбачається, що як тільки травма закінчиться і суб’єкт більше не буде під тиском стресу, починається шлях до стійкого відновлення, оскільки час загоює всі рани. На жаль, це не завжди так, оскільки у сприйнятливих суб’єктів активний стрес стимулює мозкові процеси, в результаті яких травматичні спогади раптово знову виникають і порушують психічне здоров’я» [54, с. 30].

Слід відзначити, що психіка попереджає про небезпеку повторення травмуючої ситуації спрацюванням тригерів, щоб унеможливити повторного потрапляння у небезпечну ситуацію. Тому тіло реагує напругою і активацією вегетативної нервової системи. Відтак, травмофокусована терапія повинна вивільнити ресурс жінки, постраждалої від насилля, в результаті чого психіка спроможна нівелювати повторні стресогенні переживання та їх наслідки саме у процесі опрацюванні травми. Травма інтегрується, коли вона вміщається у автобіографічний наратив. Це можливо тільки при розширенні вікна толерантності. Тому для роботи з травмою варто використати іманжинативні техніки, які розширюють внутрішню ресурсність жінки, постраждалої від гендерного насилля.

Серед інструментів, що використовуються в когнітивній психотерапії щодо розширення вікна толерантності також слід виокремити техніки засновані на здатності повертати себе до реальності та переключатися на сенсорні відчуття, такі як колір, смак, запахи, звуки тощо, техніки «заземлення» або техніки майндфулнес. Остання може відтворюватись спостереженнями за відчуттями під час споглядання пейзажів, спілкуванням з тваринами, захопленням улюбленими заняттями та інші.

3.2. Зміст психокорекційних засобів психосоціальної реабілітації жінок, постраждалих від гендерного насильства

PSS activities (психосоціальна підтримка) це комплекс психокорекційних та соціальнопідтримуючих заходів, що включають в себе:

1. індивідуальна робота з психологом;
2. кейс менеджмент;
3. групи підтримки «рівна-рівній» з елементами арт-терапії;
4. просвітницькі групові зустрічі: ARA-сесія.

Мета психокорекційної програми: психосоціальна реабілітація жінок, які постраждали від гендерного насилля.

Завдання:

1. стабілізація психоемоційного стану;
2. зменшення/подолання наслідків пережитого насилля;
3. вирішення соціально-адміністративних питань;
4. підвищення освіченості жінок з питань розпізнавання, попередження та протидії гендерному насиллю, базові принципи;
5. групова соціалізація та напрацювання навичок комунікації.

PSS activities відбуваються на протязі 12 тижнів, у період перебування жінки, яка постраждала від гендерного насилля, у шелторі за наступним розкладом:

- індивідуальна робота з психологом – 1 зустріч на тиждень 60 хв. на протязі 3 місяців (загалом 12 зустрічей);

- кейс менеджмент – 1 зустріч на тиждень до 45 хв. можливо частіше по запиту жінки, а також фізичний супровід до інших суб'єктів взаємодії (клініка, банк, Центр надання адміністративних послуг тощо.);

- групи підтримки «рівна-рівній» з елементами арт-терапії – 1 зустріч на 2 тижні тривалістю 120 хв. на протязі 3 місяців (загалом 6 зустрічей);

- просвітницькі групові зустрічі ARA-сесії – 1 зустріч на 3 тижні тривалістю 60 хв. на протязі 3х місяців (загалом 4 зустрічі).

Індивідуальна робота з психологом.

Проводиться 1 зустріч на тиждень 60 хв. на протязі 3 місяців (загалом 12 зустрічей). Психолог знає та у своїй роботі чітко і відповідально слідує «Етичному кодексу психолога» [34].

Зустріч 1. В перші 2 години при заселенні.

–Психолог зустрічає жінку при прибутті в шелтор.

–Знайомиться. Чітко і спокійно називає своє ім'я та посаду. Пояснює алгоритм заселення і подальші дії співробітників шелтору.

–Надає першу психологічну допомогу для стабілізації її психоемоційного та фізичного стану.

–Підтримує під час заселення (допомагає психологічно спокійно пояснюючи у заповненні документів, проводить до кімнати, показує шелтор та інше)

–Частковий збір анамнезу (вербальні та невербальні феномени, ознаки фізичного насилля, загальний стан жінки та інше)

Зустріч 2. 4й день після заселення.

–Запланована зустріч з психологом в його кабінеті.

–Знайомство. Психолог ще раз чітко і спокійно проговорює своє ім’я та посаду, та надає стислу інформацію про себе що вважає за необхідне, пояснює ціль і мету зустрічі та таймінг.

–Проговорює дотримання та порушення правил конфіденційності.

–Пропонує представитися жінці, та стисло розповісти про себе що вона вважає за необхідне.

–Уважно вислуховує жінку.

–Заповнює необхідні документи для подальшої роботи з жінкою: картка психологічного супроводу (Додаток Д).

–Проводить первинне тестування: опитувальник оцінки проявів посттравматичного стресового розладу (ПТСР) PCL-5, шкала депресії Бека (Beck Depression Inventory), шкала тривоги Бека (Beck Anxiety Inventory).

–Наприкінці зустрічі цікавиться самопочуттям жінки та за необхідністю стабілізує її.

Загалом для якісного збору анамнезу для подальшої роботи з жінкою, постраждалою від гендерного насилля ця зустріч може бути тривалістю від 60 до 90 хв. Всю зустріч психолог пильно спостерігає за станом жінки і за необхідністю робить паузи або взагалі може завершити зустріч. Обов’язково на столі в кабінеті є вода та посуд.

Зустріч 3. Налагодження довірливих стосунків.

–Привітання.

–Психолог цікавиться загальним станом жінки: фізичним та психоемоційним; чи влаштовують умови проживання, стосунки з іншими жінками, загальні враження та інше.

–Активно вислуховує.

–Продовжує збирати анамнез: сон, апетит та інше.

–Проводить тестування на визначення базових копінг-стратегій «Індикатор копінг-стратегій».

–Надає психоедукацію, нормалізує стан і положення жінки.

–За необхідністю надає техніку темпінгу з протоколу негайної стабілізації ISP (Immediate Stabilization Procedure) (Додаток Є).

–Наприкінці зустрічі цікавиться самопочуттям жінки, дає можливість саморефлексії.

Зустріч 4. Доторкнутися до історії

–Привітання.

–Психолог цікавиться загальним станом жінки: фізичним та психоемоційним, як пройшов тиждень в невимушеній бесіді.

–Пропонує жінці поділитися своєю історією.

–Активно вислуховує.

–Надає психоедукацію, нормалізує стан і положення жінки.

–Наприкінці зустрічі цікавиться самопочуттям жінки та за необхідністю стабілізує її або дає можливість саморефлексії.

Зустріч 5, 6, 7, 8, 9, 10 психокеркційна робота з психотравматичним досвідом жінки внаслідок пережитого насилля за допомогою бесід та індивідуально підібраних арт-терапевтичних методик.

Зустріч 11.

–Привітання.

–Психолог цікавиться загальним станом жінки: фізичним та психоемоційним, як пройшов тиждень в невимушеній бесіді.

–Активно вислуховує.

–Проводить контрольне тестування: опитувальник оцінки проявів посттравматичного стресового розладу (ПТСР) PCL-5, шкала депресії Бека (Beck Depression Inventory), шкала тривоги Бека (Beck Anxiety Inventory).

–Наприкінці зустрічі цікавиться самопочуттям жінки та дає можливість саморефлексії.

Зустріч 12.Завершувальна

–Привітання.

–Психолог цікавиться загальним станом жінки: фізичним та психоемоційним.

–Пропонує підвести підсумки сумісної роботи та перебування в шелторі та відповісти на питання: яка я була коли зустріла тебе? Як мені було поряд з тобою? Як мені було поряд з іншими? Яка я зараз? Що лишаю тут? Що забираю з собою?

–Процес асиміляції отриманого досвіду жінки і психолога окремо, та поруч.

–Прощання.

Кейс-менеджмент.

Проводиться 1 зустріч на тиждень до 45 хв. можливо частіше по запиту жінки, а також фізичний супровід до інших суб'єктів взаємодії (клініка, банк, Центр надання адміністративних послуг тощо). Кейс-менеджерка знає і у своїй роботі чітко і відповідально слідує «Етичному кодексу спеціалістів з соціальної роботи».

Порядок опрацювання звернень:

–Ідентифікація особи, яка постраждала від гендерного насилля;

–Знайомство;

–Налагодження контакту;

–Інформування (Яким чином буде вибудована співпраці і навіщо, Правило конфіденційності та умови його порушення)»

–Підписання поінформованої згоди №1 (Згода на використання та поширення персональних даних);

–Історія (активне слухання/питання по ділу, а не з цікавості);

–Внесення даних до Особової справи;

–Виявлення потреб у комплексній підтримці;

–Складання Індивідуального плану;

–Підписання поінформованої згоди №2 (Згода на збір та обробку інформації);

–Перевірка/збір необхідних документів (фото документів/заяви тощо);

–Підписання поінформованої згоди №3 (Про цільове використання фінансової допомоги);

–Виконання плану: оформлення та подача документів, надання допомоги (фінансової, медичної, психологічної), надання контактів інших профільних спеціалістів/лінкування, супровід за потребою до інших організацій та інше;

–Моніторінг виконання Індивідуально плану та цільового використання коштів (Збір чеків);

–Оцінка виконання Індивідуального плану (Бесіда з потерпілою та опитувальник);

–Закриття кейсу (висновок щодо впливу комплексу заходів на психоемоційний стан та становище жінки, постраждалої від гендерного насилля);

–Постійна психоемоційна підтримка потерпілої на всіх етапах ведення кейсу за потребою.

Групи підтримки «рівна-рівній» з елементами арт-терапії.

Проводиться 1 зустріч на 2 тижні тривалістю 120 хв. на протязі 3 місяців (загалом 6 зустрічей).

Зустріч 1. Знайомство. Арт-активність зустрічі: «Ліпим вареники разом». Вільна бесіда

Зустріч 2. Арт-активність зустрічі: «Свічки з вощини». Вільна бесіда.

Зустріч 3. Арт-активність зустрічі: «Малюємо аквареллю». Вільна бесіда.

Зустріч 4. Арт-активність зустрічі: «Рукавичка». Складаємо казку/оповідання про то як ми разом живем. Вирішуємо конфліктні ситуації.

Зустріч 5. Арт-активність зустрічі: «Шопер мрії». Розмальовуємо шопер. Вільна бесіда.

Зустріч 6. Арт-активність зустрічі: «Карта бажання». Підводимо підсумки, робимо з вирізок карту бажань. Тематика та активність в групі може змінюватися та адаптуватися в залежності від пори року, наповнення групи, запитів жінок та інше.

Просвітницька робота з групою: ARA-сесія.

Проводиться 1 зустріч на 3 тижні тривалістю 60 хв. на протязі 3х місяців (загалом 4 зустрічі).

Зустріч 1. Тема зустрічі: «Гендерне насилля. Основні поняття»

На зустрічі висвітлюються з активним залученням присутніх жінок до обговорення наступні питання:

1. Як ми визначаємо жінок і чоловіків у нашому суспільстві?
2. Стать чи гендер?
3. Гендерне насилля. Його види.

Опис активності:

1. Відкриття. Ведуча групи вітається з учасниками чітко і спокійно проговорює своє ім’я та посаду, та надає стислу інформацію про себе що вважає за необхідне, пояснює ціль і мету зустрічі та таймінг.

2. Представлення. Вона тримає в руках м’ячик, чи може бути будь що, і просить кожного представитися передаючи кожній м’ячика з рук до рук.

3. Залучення до дискусії. Далі Ведуча запитує в аудиторії: «Як ви думаєте як ми визначаємо жінок і чоловіків у нашому суспільстві?», і пропонує відповісти присутніх. Отримавши декілька відповідей від учасників пропонує їм провести вправу.

4. Вправа. Ведуча всім роздає олівці та папір, далі малює на фліп-чарті 2 силуети: жіночий і чоловічий, і пропонує намалювати в свою чергу присутніх жінки кожній в себе на листі теж саме.

Ведуча пропонує жінкам надати зображанням характеристики, якими володіють жінки та чоловіки у їх розумінні або якими, на думку людей, вони повинні володіти. Пропонує не соромитися і писати все, що приходить на думку, або малювати, щоб представити характеристики для свого чоловіка та жінки що намальовані в них на аркушах.

Після Ведуча пропонує подумати також і про фізичні характеристики (наприклад, форму тіла, голос, волосся, репродукцію), а також поведінку, дії тощо.

5. Активне обговорення в групі що в кого вийшло.

6. Спонукання до дискусії. Після обговорення ведуча запитує: «Підкажіть, як ви думаєте, які характеристики тут є фізіологічними – тобто з якими жінки та чоловіки народжуються або народжуються зі здатністю до?»

Та пропонує виділити репродуктивні системи, здатність народжувати дітей і годувати грудьми – для жінок, здатність відрощувати бороду – для чоловіків, більш високі голоси для жінок, нижчі голоси для чоловіків, різний зріст, різну силу – але для цих двох останніх зауважте, що вони сильно відрізняються серед жінок, і серед чоловіків, і що є деякі жінки, які вищі та сильніші за деяких чоловіків.

7. Ведуча: «Ці характеристики відомі як «стать» людини. Вони бувають вродженими (тобто з ними людина народжується), фізіологічними і незмінними (без хірургічного втручання). Тож розглянемо решту характеристик».

8. Ведуча запитує в аудиторії: «Чи однакові вони в усіх культурах?»

«Чи думали про них ваші дідусь і бабуся так само, як ви зараз (наприклад чи могла жінка бути військовою 100 років назад)?»

«Отже, постає питання, чи є ці характеристики статичними чи ні?»

Ведуча підкреслює, що це засвоєна поведінка, яка може змінюватися з часом і місцем. Ми вивчаємо її, спостерігаючи за іншими людьми та за тим, що нам говорять робити або говорити

Ці характеристики є соціально приписаними гендерними ролями.

9. Ведуча: «Тепер давайте поговоримо про визначення статі та гендеру.

Гендер:	*Стать:*
Посилається на соціальні відмінності між чоловіками та жінками, які вивчаються. Хоча соціальні відмінності глибоко вкорінені в кожній культурі, вони змінюються з часом і мають значні відмінності як всередині, так і між культурами. «Гендер» визначає ролі, обов'язки, можливості, привілеї, очікування та обмеження для чоловіків і жінок у будь-якій культурі».	Відноситься до біологічних і фізичних характеристик, які визначають чоловіків і жінок. Це включає репродуктивні системи (у жінок є молочні залози та внутрішні репродуктивні органи, здатні виношувати дітей, у чоловіків є зовнішні репродуктивні органи тощо).

10.Залучення до дискусії. Ведуча просить учасниць групи навести приклади зміни гендерних ролей. Наприклад: З початком війни багато жінок, які до того часу слідкували за дітьми та побутом, взяли ще обов'язки з фінансових питань.

*Обговоріть приклад який мав місце в Афганістані чи в інших країнах з патріархальним устрієм влади.

11. Ведуча: «Я вам наведу деякі приклади а ви визначте, що належить до статі, а що ми можемо віднести до гендеру:

–жінки народжують дітей, чоловіки – ні;

–жінки – медичні сестри, чоловіки – лікарі;

–дівчата – ніжні, хлопці – стримані в почуттях;

–при статевому дозріванні голос хлопчиків змінюється, а у дівчаток – ні;

–чоловік має бути «джерелом достатку» у сім'ї, а дружина – займатися господарством;

–у хлопчиків є здібності в точних науках, а у дівчаток більше гуманітарних;

–жінки годують дітей грудьми, а чоловіки – із пляшечки;

–вихователями в дитячому садку мають бути жінки, у чоловіків погано виходить доглядати маленьких дітей.

12. Ведуча пропонує групі проговорити хто і які знає гендерні стереотипи. До перегляду пропонується відео : «Що таке гендерна рівність та гендерні стереотипи?» [61]. Обговорення, який відгук воно мало у присутніх жінок.

13. Ведуча: «Тепер я хочу перейти до наступної важливої теми про насильство. І насамперед розповісти, що таке Гендерне насилля.

Гендерне насилля – це коли порушуються права людини на основі його гендеру (соціальної ролі), наприклад, зловживання владою, висміювання тих, хто не схожий на тебе зовні, коли дівчаткам забороняють навчатися на пілота, а хлопчикам на модельєра, коли людину постійно контролюють (наприклад 20 дзвінків від партнера із запитанням «де ти? З ким ти?»), закривають у кімнаті проти вашої волі, примушують або схиляють до зв'язків сексуального характеру (поцілунки, обійми, секс) тощо.

Гендерне насилля є загальним терміном для будь яких шкідливих дій, які вчиняються проти волі людини та які грунтуються на соціально прописаних (гендерних) відмінностях між чоловіками та жінками. Це дії, які спричиняють фізичну, сексуальну чи психологічну шкоду чи страждання, погрози вчинення таких дій, примус та інші види позбавлення волі. Ці дії можуть відбуватися публічно або приватно.

14. Ведуча: «Існує декілька видів насилля». Запитує в аудиторії наступне:

–Які види насилля ви знаєте?

–Як ви вважаєте, які ще види бувають?

Залучає присутніх жінок до дискусії.

15. Ведуча: «Існує декілька видів насильства». Після цього пише на фліпчарті види кожного насильства активно залучаючи присутніх жінок.

Фізичне: Побої, Удари, Пляски, Поштовхи, Кидання речей, Висмикування волосся, Нанесення шкоди майну, Кидання її на підлогу. Замикання будь-кого в будинку. Відмова у наданні медичної допомоги та догляду за жінками та дівчатками. Застосування медичного втручання щодо жінок і дівчат без їхньої згоди та розуміння. Покарання жінок і дівчаток за заподіяння «посоромлення» сім'ї («злочини честі)», Заборона мити себе або прати свій одяг, Доведення жінки до безпритульного стану через відмову у праві на майно та успадкування.

Сексуальне: Згвалтування, Спроба згвалтування, Примусове анальне проникнення, Спроба примусового анального проникнення, Оральне, анальне, вагінальне проникнення за допомогою об'єктів, Сексуальні образи, Переслідування, Висловлювання коментарів щодо її тіла та її сексуальності, Примушувати когось дивитися порнографію, Насильство по відношенню до жінок за допомогою проституції, Примусове оголення, Примусове виношування дітей, Примусовий секс перед іншими, Потурання інших, щоб вони сексуально ображали жінку, Продаж та купівля жінок та дівчаток для сексуальної експлуатації, Ранній шлюб, Шлюб з примусу, Будь-які сексуальні дії з дітьми, Відмова жінкам у виборі свого партнера, Сексуальна експлуатація та насильство, Інцест, Примус вдови виходити заміж за свояка, Заборона жінці на використання контрацепції.

Психологічне: Говорити їй, що вона дурна, потворна, непотреба, загрожувати їй тим, що вона буде кинута (розлучення, зрада), змушувати її випрошувати предмети першої необхідності або гроші, Примушувати її їсти з тваринами чи з підлоги, Говорити їй, що всім начхати на неї, Примушувати її зберігати згубні секрети, Принижувати її, Принижувати її перед іншими, Говорити їй, що вона погана мати, Погрожувати вбити її або інших людей (дітей, членів сім'ї, будь-кого, хто допомагає їй), Погрожувати самогубством, Забороняти їй спілкуватися зі своїми друзями та родичами, Робити так, щоб

вона постійно перебувала в страху, Погрожувати тим, що їй не будуть давати їжу, Обзивання з сексуальним підґрунтям, Говорити їй, що насильство по відношенню до неї – це її вина…

Економічне: Контроль над її фінансами, Відмова підтримувати її та її дітей, Відмова можливостей для освіти або заробітку грошей, Не говорити їй про дохід сім'ї, Виключення її від прийняття рішень про використання ресурсів, Заборона спадкоємства, Відбирання її бізнесу без згоди. Примушувати жінку бути відповідальною за дітей без можливості до цього (наприклад, говорити їй, що вона повинна оплачувати школу в той час, як вона не має або недостатнього доходу), Робити жінок відповідальними за борги інших людей, Оплата жінці в меншому розмірі за однакову роботу, Відмова жінкам у працевлаштуванні, Надання жінкам роботи, яка нижча за їх потенціал і здібності та відмову в просуванні по службі, Утримання доходу від її праці без її згоди, Утримання грошей та інших ресурсів , Надання переваги іншим дружинам або їхнім дітям, Відмова від дітей, народжених поза шлюбом.

16.Рефлексія. Завершення групи.

Зустріч 2. Тема зустрічі: «Гендерне насилля. Причини та наслідки»

На зустрічі висвітлюються з активним залученням присутніх жінок до обговорення наступні питання:

1. Активно пригадуємо що було на попередній зустрічі.
2. Практика «Дерево Гендерного Насилля»
3. Чинники гендерного насилля?
4. Наслідки гендерного насилля для жінки, для кривдника, для суспільства.

Резюме попередньої групової активності. Ведуча: «Всіх вітаю, давайте пригадаємо що було на попередній зустрічі. Я буду передавати моток і ми всі по черзі згадаємо по одному факту що було на попередній зустрічі».

Всі по черзі передають моток та називають по факту з попередньої зустрічі.

1. Ведуча: «На цьому занятті ми збираємося продовжити дослідження гендерного насилля, зосередившись на наслідках насилля. На попередній сесії ми обговорили різні типи та приклади насилля, які існують»

2. Ведуча малює на фліпчарті дерево. Якщо ми подивимося на це дерево тут, то типи гендерного насилля складають стовбур і гілки. Тепер ми подивимося на наслідки, або на листя дерева. Обдумайте наслідки для тих, хто пережив насилля, яке ми щойно обговорювали і напишіть на кожному листі один вид наслідку різних видів гендерного насилля. Написавши приклади на кожній листівці, помістіть їх на зображення дерева на фліпчарті»

3. Обговоріть у групі. Переконайтеся, що такі важкі наслідки, як смерть (внаслідок медичних ускладнень, пов'язаних із фізичним або сексуальним насильством або самогубством) і стійка втрата працездатності, включені сюди*.

4. Ведуча: «Тепер я хочу поговорити про наслідки для інших навколо постраждалого. Якими можуть бути наслідки для дітей постраждалої особи? Інших членів родини Її спільноти? Напишіть їх на листках і розмістіть довкола верхівки дерева. А як щодо наслідків для злочинця? Чи є позитивні наслідки?

*Переконайтеся, що учасники розуміють, що хоча злочинці можуть зазнати певних негативних наслідків від насилля (наприклад, ув'язнення), вони також можуть отримати вигоду, наприклад, щоб їм готували їжу, статеві стосунки, коли вони хочуть, догляд за їхніми дітьми тощо. Важливо донести не те, що насилля – це добре, а те, щоб усвідомити, що кривдники не завжди хочуть змінитися.

6. *Поясніть, що зараз ви розглянете причини гендерного насилля. Попросіть їх написати, що, на їхню думку, причини гендерного насилля, на окремих листках. Запропонуйте їм прикріпити листочки до кореня дерева гендерного насильства, розповідаючи решті групи свої думки по ходу.

Переставте листочки так, щоб найважливіші/найглибші причини були найглибшими коренями. Після того, як група завершить роботу, ви повинні мати нерівність у владі та/або статусі як найглибше коріння, а релігія, культура, традиції та норми — на наступному рівні (це те, як ми вивчаємо, розуміємо та впроваджуємо відмінності у владі та статусі).

Ви можете використати запитання: «якби Х не існувало, чи було б усе ще гендерне насилля?», щоб розрізнити причини та сприяючі фактори. Переконайтеся, що такі речі, як алкоголь і наркотики, розміщені як сприяючі фактори – їх можна розмістити як дощ навколо дерева (вони допомагають йому «рости»). Якщо є такі пропозиції, як конфлікт, бідність, неграмотність, алкоголь, наркотики та злість, обговоріть їх у групі, використовуючи наступні питання для обговорення.*

– Якби Х (бідність, неписьменність, конфлікт) не існувало, чи було б у нас все ще гендерне насилля?

– Чи все ще існує гендерне насилля у контекстах чи сім'ях без бідності чи неписьменності?

– Чи всі, хто злиться, все ще вчиняють гендерне насильство?

– Чоловік, який розлютився або втрачає контроль над собою, б'є чи ґвалтує свого начальника?

– Його друзі?

Наркотики, алкоголь, безробіття та злість найчастіше використовуються як виправдання, що дозволяє кривдникам уникнути насилля. Проте гендерне насилля є навмисним вибором – злочинці, які жорстоко поводяться зі своїми дружинами, не поводяться таким чином з іншими людьми, яких вони поважають, що свідчить про те, що це вибір – вони також найчастіше роблять це таємно, що свідчить про те, що вони усвідомлюють, що це неправильною.

7.Рефлексія. Завершення групи.

Зустріч 3. Тема зустрічі: «Гендерне насилля. Вік. Міфи»

На зустрічі висвітлюються з активним залученням присутніх жінок до обговорення наступні питання:

1. Гендерне насилля в різному віці жінок.
2. Гендерне насилля у світі.
3. Міфи та факти

Резюме попередньої групової активності. Ведуча: «Всіх вітаю, давайте пригадаємо що було на попередній зустрічі. Я буду передавати моток і ми всі по черзі згадаємо по одному факту що було на попередній зустрічі». Всі почерзі передають моток та називають по факту з попередньої зустрічі.

1. Подивіться відео з аудиторією [49]. Після перегляду запитайте в аудиторії наступне:

– Що ви побачили у цьому відео?

– Як ви думаєте, чому так відбувається?

– Насильство буває кількох видів.

– Які види насильства ви знаєте?

– Як ви думаєте, які ще види бувають?

2. Ведуча: «Розкажу вам ще про Гендерне насилля в різному віці жінок:

– до народження: аборти залежно від статі дитини, побої під час вагітності, результатом яких можуть бути негативні емоційні та фізичні наслідки у жінки та наслідки для виношування плода;

– дитинство: жіноче обрізання, сексуальне насилля з боку членів сім'ї та сторонніх, нерівний доступ до їжі, та медичного обслуговування, примус до проституції, зґвалтування, торгівля людьми, нав'язування іграшок, форми одягу та манери поведінки;

– підлітковий: шлюб із примусу, секс в обмін на товари чи послуги, сексуальне домагання з боку членів сім'ї та дорослих, залучення до проституції, торгівля людьми, тиск щодо вибору професії;

– репродуктивний вік: насилля з боку партнера, згвалтування у шлюбі, викуп за наречену, сексуальне насилля на робочому місті, сексуальні

домагання, згвалтування, насильство по відношенню до жінок з інвалідністю, суспільний тиск про необхідність одружуватися чи мати дітей;

– літній вік: насилля по відношенню до вдів, літніх, ейджизм. Чи знали ви про це? Залучає активно присутніх жінок до дискусії.

3. Ведуча: «Гендерне насилля є у всьому світі та у всіх контекстах:

– По всьому світі що найменше одна з трьох жінок зазнала побоїв, примусу до сексу чи іншого насилля протягом життя.

– Одній із п’яти жінок доведеться пережити згвалтування чи спробу згвалтування протягом життя.

– Понад 90 мільйонів жінок не народилися в всьому світі через аборти або навмисне дітовбивство за статевою ознакою. .

– Приблизно 700000 жінок і дівчат піддаються торгівлі та насильницькому транспортуванню з регіонів їхнього проживання для залучення до проституції щороку, ще більша кількість перевозяться у межах своїх країн та між прилеглими країнами.

– Понад 70 мільйонів жінок та дівчат пережили жіноче обрізання по всьому світу, щороку понад 2 мільйони дівчаток проходять цю практику.

– У ряді країн, гвалтівник може уникнути переслідування згідно із законом або соціальними нормами, якщо він пропонує постраждалій вийти заміж.

Ведуча пропонує обговорити кожен факт та поділитися враженнями.

4. Ведуча: І ще трошки про міфи та факти про Гендерне насилля. Пропоную це обговорити.

– Деякі жінки напрошуються або провокують чоловіків на згвалтування, побиття або образу щодо них своєю поведінкою – так чи ні?

– Жінки, які одягають відвертий одяг, напрошуються на неприємності і не повинні скаржитися якщо до них застосують насилля – так чи ні?

– У деяких культурах насилля – це те, як чоловік виявляє своє кохання – так чи ні?

– Термін згвалтування не може бути застосований стосовно працівниць комерційного сексу, їх не можуть згвалтувати – так чи ні?

– Згвалтування в шлюбі не існує – так чи ні?

Ведуча активно запрошує до обговорення присутніх жінок.

5. Ведуча: «Ніхто не напрошується на насильство і не може заслуговувати на насильство по відношенню до себе. Чоловіки повинні брати на себе відповідальність за свої насильницькі дії.

Жінки мають право і свободу одягатися таким чином, як вони хочуть, і не зазнавати насилля за це. Насилля – це злочин, який не повинен виправдовуватися. Працівники комерційного сексу більшою мірою схильні до насильства, ніж інші жінки. Згвалтування означає будь-який сексуальний акт без згоди, незалежно від цього скоєно його чоловіком чи іншим чоловіком**.**

6. Ведуча надає роздруківки з яких жінки отримують контакти організацій, до яких можуть звернутись по допомогу.

Подяка та завершальна рефлексія.

3.3. Аналіз ефективності проведених психокорекційних заходів психосоціальної реабілітації жінок, постраждалих від гендерного насилля

Для аналізу ефективності проведених психокорекційних заходів психосоціальної реабілітації жінок, постраждалих від гендерного насилля для кількісного та якісного аналізу отриманих результатів за основу порівняльних даних було взято попередні опитувальники, а саме опитувальник оцінки проявів посттравматичного стресового розладу (ПТСР) PCL-5, шкала депресії Бека (Beck Depression Inventory) та шкала тривоги Бека (Beck Anxiety Inventory).

За результатами комплексної роботи після проведення контрольного дослідження за опитувальником оцінки проявів посттравматичного

стресового розладу (ПТСР) PCL-5 отримали наступні результати по набраній загальній кількості балів: на момент вступу до шелтору загальний бал проявів посттравматичного стресового розладу у жінок, постраждалих від гендерного насилля коливався в діапазоні від 63 до 80 балів у 100% досліджуваних жінок; на момент виїзду загальний бал проявів посттравматичного стресового розладу у жінок, постраждалих від гендерного насилля став нижче і коливався в діапазоні від 36 до 57 балів у 100% досліджуваних жінок.

Наступним кроком було порівняння даних отриманих на момент вступу та на момент виїзду за шкалою депресії Бека (Beck Depression Inventory). Отримані результати наведені нижче у таблицях 3.1 і 3.2:

Таблиця 3.1.

Показники ступені важкості депресивного стану жінок, які постраждали від гендерного насилля (на момент вступу)

Показники ступені важкості депресивного стану	*Досліджувані*	
	к-ть жінок	*у %*
Відсутність депресії	0	0
Незначна депресія	3	7,14
Легка депресія	5	11,90
Помірна депресія	30	71,43
Важка депресія	4	9,52

Таблиця 3.2.

Показники ступені важкості депресивного стану жінок, постраждалих від гендерного насилля (на момент виїзду)

Показники ступені важкості депресивного стану	*Досліджувані*	
	к-ть жінок	*у %*
Відсутність депресії	10	23,81
Незначна депресія	5	11,9
Легка депресія	20	47,62
Помірна депресія	6	14,28
Важка депресія	1	2,38

Як свідчать представлені дані, то за всіма показниками відбулися значущі зміни. Так, зокрема 23,81% досліджуваних жінок, постраждалих від

гендерного насилля на момент виїзду не мав проявів депресії; тільки 2,38% опитуваних жінок, мали прояви важкої депресії, порівняно з 9,52% респондентів; прояви помірної депресії мали 14, 28% в порівнянні з 71,43% респонденток відповідно на момент вступу.

Наступним кроком було порівняння даних отриманих на момент вступу та на момент виїзду за шкалою тривоги Бека (Beck Anxiety Inventory), отримані результати наведені в таблицях 3.3 та 3.4:

Таблиця 3.3.

Показники ступеню вираженості тривоги у жінок, постраждалих від гендерного насилля (на момент вступу)

Показники ступеню вираженості тривоги	*Досліджувані*	
	к-ть жінок	*у %*
Норма	0	0
Легкий рівень тривоги	0	0
Середній рівень тривоги	10	23,81
Високий рівень тривоги	32	76,19

Таблиця 3.4.

Показники ступеню вираженості тривоги у жінок, постраждалих від гендерного насилля (на момент виїзду)

Показники ступеню вираженості тривоги	*Досліджувані*	
	к-ть жінок	*у %*
Норма	0	0
Легкий рівень тривоги	3	7,14
Середній рівень тривоги	29	69,05
Високий рівень тривоги	7	16,67

Як свідчать наведені дані в таблицях 3.3. та 3.4. показники ступеню вираженості у жінок, які постраждали від гендерного насилля знизились, а саме 69,05% опитуваних мали середній показник, 3% досліджуваних – легкий і тільки 7% досліджуваних в порівнянні з 76,19% респонденток на момент першого дослідження мали високий рівень тривоги.

Маючи порівняльні показники, можна стверджувати, що запропонований комплекс проведених психокорекційних заходів психосоціальної реабілітації жінок, постраждалих від гендерного насилля довів свою спроможність і може бути використаним на базі центрів по

наданню соціально психологічної допомоги, в кризових центрах та безпечних просторах для жінок та дівчат.

Висновки до третього розділу

Основними завданнями психолога в роботі з жінками, які постраждали від гендерного насилля є встановити взаємодію на основі емпатії та надати алгоритми комунікації, що знизить ймовірність повторної її травматизації. Варто зазначити основні умови розмови з жінкою, постраждалою від гендерного насилля це вірити їй і її історії, віддавати їй ініціативу, перепитувати і уточнювати якщо чогось не розуміємо.

Жінки, постраждалі від насилля використовують насамперед такі механізмами захисту як витіснення неприйнятних почуттів, регресію та заміщення. У виборі копінг-стратегій орієнтуються на уникнення, а також на конфронтацію, що ми бачимо в проведених дослідженнях. Вони не схильні до використання стратегій вирішення проблем, планування дій щодо подолання труднощів і обирають шлях дистанціювання через втрату довіри до людей.

У випадку сильної психологічної травми у жінки в результаті насильства реабілітація займає тривалий час. Відтак, застосування посттравматичної інтервенції дозволить створити сприятливі умови для вираження почуттів, у результаті відтворення травмуючих спогадів жінці вдасться чітко визначати проблему та отримати здатність сприймати себе і травматичне переживання.

На першому етапі допомоги жінці, постраждалій від гендерного насилля в перш за все треба звернути увагу, на її безпеку, психічне здоров’я та планування майбутнього. Надаючи допомогу постраждалим від гендерного насильства, керуємося таким принципом, як принцип збереження конфіденційності. Безумовно, психолог повинен пояснити, що насильство, яке відбулось, не є прийнятним і має ознаки неправомірного, але психолог не

визначає ступінь тяжкості і наслідків події, надаючи певним органам (поліція та суд) можливість встановити ступінь тяжкості насильства якщо. Психологу важливо дотримуватися принципу розуміння меж своєї компетентності.

Психолог, який працює з жінкам, які постраждали від гендерного насилля має свої особливості роботи – психодіагностика, за допомогою різноманітних методів обстеження потрібно встановити достатньо повну картину психологічних особливостей жінки, вивчити зміни психічних процесів у них внаслідок психологічної і фізичної травми. В процесі діагностики виявляються причини конкретного порушення, які дозволяють надати своєчасну і ефективну допомогу. У психології напрацьовано багато методів діагностування та психокорекції, тому професійний психолог виявляється дуже корисним в наданні психосоціальної допомоги жінкам, які зазнали гендерного насилля.

Запропонована та представлена в кваліфікаційній роботі *PSS activities* програма це комплекс психокорекційних та соціально підтримуючих заходів для жінок, які постраждали від насилля, що включають в себе: індивідуальну роботу з психологом; кейс менеджмент; групи підтримки «рівна-рівній» з елементами арт-терапії; просвітницькі групові зустрічі: ARA-сесія., і направлена на психосоціальну реабілітація жінок, а саме стабілізацію їх психоемоційного стану, зменшення/подолання наслідків пережитого насилля, вирішення соціально-адміністративних питань, підвищення освіченості жінок з питань розпізнавання, попередження та протидії гендерному насиллю, базові принципи, групову соціалізація та напрацювання навичок комунікації.

Був проведений контрольний аналіз результатів впливу проведених психокорекційних заходів в рамках психосоціальної реабілітації жінок, які постраждали від гендерного насилля, який довів свою спроможність і може бути використаним на базі центрів по наданню соціально психологічної допомоги, в кризових центрах та безпечних просторах для жінок та дівчат.

ВИСНОВКИ

На сучасному етапі розвитку українського суспільства все більшої актуальності набуває сфера гендерної рівності. Значні соціально-політичні, економічні зрушення, війна, що відбуваються в Україні, загострили питання рівності, справедливості та рівноправності, якими може користуватися кожен учасник / учасниця української спільноти. Попри спрямування українців до розбудови власної держави на засадах демократичних цінностей, в Україні залишається важливим питання гендерного насилля.

Гендерне насилля – чутлива тема, яка потребує від людей, що працюють з жінками, постраждалими від насилля, високого рівня підготовки та професіоналізму. Особливого значення набуває професійна підготовка психологів, соціальних працівників, психотерапевтів, оскільки саме ці люди будуть допомагати жінкам, постраждалим від гендерного насилля віднайти ресурс для виходу за межі токсичних стосунків. Гендерно зумовлене насилля виступає гіперонімом, тобто є родовим поняттям до таких термінів, як «насилля за ознакою статі», «насилля проти жінок» (“violence against women (VAW))”, «насилля проти жінок та дівчат» (“violence against women and girls (VAWG))”, «насилля з боку інтимного партнера» (“intimate partner violence”), «домашнє насилля» (“domestic violence”) та ін.

Найпоширенішими видами гендерного насилля у світі вважаються згвалтування, домашнє насилля (або насилля у сім’ї), проституція, секс-торгівля, сексуальні домагання. Гендерне насилля становить серйозну перешкоду для рівності жінок і чоловіків, є порушенням прав людини.

Наслідки гендерного насилля переважно розглядають з погляду концепції травми. Психічна травма має більш негативний вплив ніж фізична. Психологічні наслідки науковці поділяють на короткострокові – відчуття тривоги, перепади настрою, прояв злості, страху, сорому, порушенні сну, зниженні апетиту, проблеми в спілкуванні з оточенням й довгострокові – наслідки які впливають на загальне ставлення жінки до світу, як до ворожого,

небезпечного середовища, втрата впевненості, самоповаги, зневага у власній цінності, залежність від кривдника, психосоматичні розлади. Гендерне насилля, як форма соціальної агресії, спрямована проти жінок, залишає значний відбиток на їхньому психосоціальному стані. Вплив такого насилля охоплює широкий спектр психологічних та соціальних аспектів, від психічного здоров'я до міжособистісних відносин і соціального функціонування.

В результаті емпіричного дослідження психологічних особливостей жінок, постраждалих від гендерного насилля було виявлено: на момент вступу до шелтору переважна більшість опитуваних жінок мали наявні симптоми інтрузії, пов’язані із травмуючою подією, 100% досліджуваних жінок мали постійне уникнення або намагання уникнути дистресорних спогадів, думок або почуттів, які нагадують про подію, негативні зміни у когніціях та настрої, асоційовані з пережитою подією, значні зміни у збудженні та реактивності, пов’язані з пережитою подією, включаючи роздратування, напади люті, самодеструктивну поведінку та інші.

За результатами діагностики за шкалою тривоги Бека більшість досліджуваних жінок, на момент вступу до шелтору, мали високій рівень тривоги, а за шкалою депресії Бека – значна кількість опитуваних жінок мали легкий і помірний ступінь та потребували пильного спостереження та медикаментозної підтримуючої терапії.

Спираючись на попередньо отримані данні було запроповано *PSS activities* (психосоціальна підтримка) – комплекс психокорекційних та соціально підтримуючих заходів, що включав в себе індивідуальну роботу з психологом, кейс менеджмент, групи підтримки «рівна-рівній» з елементами арт-терапії та просвітницькі групові зустрічі: ARA-сесія для психосоціальної реабілітації жінок, постраждалих від гендерного насилля. Після проведеної психокорекційної роботи з постраждалими, які перебували в шелторі було проведено аналіз ефективності психокорекційних засобів психосоціальної реабілітації.

Маючи порівняльні показники, можна стверджувати, що запропонований комплекс проведених психокорекційних заходів психосоціальної реабілітації жінок, постраждалих від гендерного насилля довів свою спроможність і може бути використаним психологами та психотерапевтами в роботі на базі центрів по наданню соціально психологічної допомоги, в кризових центрах та безпечних просторах для жінок та дівчат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байда А.О. Проблеми кримінальної відповідальності за домашнє насильство / Питання боротьби зі злочинністю.2016. - Вип. 32. С. 79-95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbzz_2016_32_8

2. Бевзюк І.В., Козьяков І.С. Поняття та зміст психологічного насильства. Вісник Національної академії прокуратури України. 2018. № 4/2 (58). С. 70–81.

3. Блага А.Б., Тунтула О.С., Кочемировська О.О. Актуальні проблеми протидії домашньому насильству : навчальний посібник / за заг. ред. А.Б. Благої. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 208 с.

4. Гендерно зумовлене насильство. Ла-Страда Україна: вебсайт. 2021. URL: https:// www.facebook.com/lastradaukraine/posts/1997840736959667/

5. Герман Дж. Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства – від знущань у сім'ї до політичного терору; переклад з анг. О. Лизак, О. Наконечна, О. Шлапак. Львів: Вид-во Старого Лева, 2019. 424 с.

6. Говорун Т. Гендерні ризики економічного насильства / Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., 29-30 квіт. 2014 р. / М-во науки і освіти України [та ін.]; [редкол.: В. Кравець та ін.]. Тернопіль, 2014. С. 12-14.

7. Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Ґендерний дискурс в психологічній науці та педагогічній практиці. Психологічний часопис. 2016. Вип. 1. С. 41–55.

8. Голобородько І.В. Психологічні аспекти надання допомоги жертвам домашнього насильства. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». 2017. №1(1). С. 111-115.

9. Горбова Г.О. Зарубіжний досвід у сфері протидії насильству в сім'ї (на прикладі окремих країн Європи) // Науковий вісник Херсонського

державного університету. Серія «Юридична наука». 2015. Вип. 2-3. Том.3. С. 211-215.

10. Грабовська І. Проблеми та перспективи жінки в сучасній український політиці [Текст] / Сучасність. 2001. № 6. С. 54–59.

11. Гриньків О.О. Проблема домашнього насильства у стереотипах чи законодавстві? Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2018. № 15. С. 178–184. С. 184

12. Гуменникова Т.Р., Метіль А.С. Характеристика домашнього насильства: відповідальність і наслідки. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. №35. 2018/ 12-14 с.

13. Деркач А.М. Психологічна допомога жертвам домашнього насильства. Соціальна психологія. 2016. №1(58). С. 55-62.

14. Довгань-Бочкова Н. Домашнє насильство: аналіз об'єктивної сторони складу злочину / Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2018.Вип.66.С.187-197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2018_66_23

15. Дослідження добробуту та безпеки жінок під керівництвом ОБСЄ. URL: https://www.osce.org/projects/survey-on-the-well-being-and-safety-of-women

16. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2019. 288 с.

17. Дякур М. Запобігання домашньому насильству під час війни. URL: https://law.chnu.edu.ua/zapobihannia-domashnomunasylstvu-pid-chas-viiny/

18. Євсюкова М.В. Надання допомоги та захисту жертвам насильства в сім'ї: аналіз стандартів Ради Європи. Європейське право. 2013. № 1–2. С. 119–128.

19. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/%20show/2229-19.%D0%B4

20. Забезпечення діяльності мобільних бригад соціально-психологічної допомоги як спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб від домашнього насильства. Методичний посібник. Київ: Ваіте, 2020. 190 с. URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/metodychnyy_posibnyk_ diyalnist_mb_finish.pdf

21. Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери: навчально-методичний посібник / Авт. кол.: Бондаровська В.М., Булах Л.В., Журавель Т.В. та ін. / За заг. ред. Бондаровська В.М., Бордіян Я.І., Журавель Т.В., Пилипас Ю.В. Київ: ТОВ Видавничий дім «КАЛИТА». 2014. 282 с.

22. Запобігання та реагування на насильство за гендерною ознакою: національна правова база та міжнародні стандарти / UNFPA, А.Б. Блага, О.О. Кочемировська, О.А. Мартиненко. Київ: 2022 63 с.

23. Запорожець А.А. Криміналізація домашнього насильства – новела кримінального законодавства України. Вісник кримінального судочинства. 2018. № 1. С. 149–150.

24. Зозуля О.А. Психологічна допомога жертвам домашнього насильства в Україні. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки: проблеми і пошуки. 2018. №27 С. 82-86.

25. Зубатенко В. Нотатки про психологічне насильство. Гендер в деталях. 2017. URL: https://genderindetail.org.ua/seasontopic/genderne-nasilstvo/zubatenko-134061.html

26. Кальницька К.О. Соціально-психологічні технології роботи з жінками-жертвами насильства в сім'ї та чоловіками кривдниками. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки. 2014. Вип. 121. С. 143–148.

27. Кізь О.Б., Кікінежді О.М. Формування гендерної культури молоді: науково-методичні матеріали до тренінгової програми. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. 160 с.

28. Кравець В.П., Говорун Т.В., Кікінеджі О.М. та інші. Ґендерні дослідження: прикладні аспекти: монографія /за наук. ред. В.П. Кравця. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2013. 448 с.

29. Лавріненко Н. Феномен насильства стосовно жінок у сучасному українському суспільстві. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 1998. № 4–5. С. 130–145.

30. Легенька М.М. Зарубіжний досвід протидії насильству в сім'ї та можливості використання в Україні. ПРАВО І БЕЗПЕКА. 2017. № 4 (67). С. 111–116.

31. Лисенко Т.М. Психологічна допомога жертвам домашнього насильства в умовах військового конфлікту в Україні. Науковий вісник Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2018 № 1(45). С. 71-77.

32. Ломакіна О.В. Теоретичні засади дослідження в Україні понять «домашнє насильство та «насильство за ознакою статі» / Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування: електрон. наук. фах. вид., 2019. №1. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2019_1/2/23.pdf

33. Максимова Н.Ю., Мілютіна К.Л. Соціально-психологічні аспекти проблеми насильства: навчально-методичний посібник. Київ: Комітет сприяння захисту прав дітей, 2003. 343 с.

34. Марінушкіна О.Є., Замазій Ю.О. Порадник практичного психолога. Харків: Основа, 2007. 240 с.

35. Маркова Н.В. Соціальна робота з жертвами насильства на ґрунті гендеру. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Педагогічні науки. 2014. № 4. С. 115–125.

36. Марценюк Т.О., Хуткий Д.О. Насильство у сучасній українській сім'ї (на прикладі АР Крим) // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. 2012. № 999: Серія "Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи". С. 154-160.

37. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують корекційні програми для осіб, які вчинили насильство в сім'ї / Укладачі: Мустафаєв Г.Ю., Довгаль І.І. Київ: ПП «Час друку», 2011. 192 с.

38. Методичні матеріали «Найкращій досвід щодо роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї» / Координатор проектів ОБСЄ в Україні: проект «Підтримка зусиль українських інституцій у протидії насильству в сім'ї». Київ, 126 с.

39. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству: монографія / А.О. Галай, В.О. Галай, Л.О. Головко та ін.; за заг. ред. А.О. Галая. Київ: КНТ, 2014. 160 с.

40. Мізогінія: Словник ґендерних термінів. *a-z-gender.net*. Архів оригіналу за 19 серпня 2016. Процитовано 9 серпня 2016.

41. Мінакова К. Основні соціально-педагогічні та психологічні характеристики жінки – жертви сімейного насилля. *Соціальна педагогіка*. 2005. № 2. С. 43-47.

42. Норт Д., Уолліс Дж., Вайнґест Б. Насильство та суспільні порядки. Основні чинники, які вплинули на хід історії. Київ: Наш Формат, 2017. 352 с.

43. Оцінки поширеності насильства щодо жінок, 2018 рік. URL: https://www.who.int/publications/i/item/9789240022256

44. Перунова О.С. Юридико-психологічні засади профілактики гендерно обумовленого насильства в органах Національної поліції України : автореф. дис. канд. психол. наук: 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». Київ. 2021.

45. Перцева Т.О., Огоренко В.В., Кожина Г.М. та ін. Актуальні проблеми сімейного насильства: монографія / за заг. ред. проф. Т.О. Перцевої, проф. В.В. Огоренко. Дніпро, 2021. 188 с.

46. Поняття «домашнє насильство» та його види. Офіційний вебсайт Тернівської районної у місті Кривому Розі ради та її виконавчого комітету : вебсайт. URL: https://trnvk.gov. ua/ua/news/pg/300420333844253_n/

47. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України вид 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text

48. Резнік І.С. Домашнє насильство як прояв психологічного насильства. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України. Харків, 2020. С. 330–333. С. 330.

49. «Розірви коло насильства» Фонд Народонаселення ООН в Україні-UNFPAUkraine. URL:https://www.youtube.com/watch?v=ZGoWmM3nZAU&ab _channel=UNFPAUkraine

50. Роменський Г.І. Домашнє насильство та шляхи його подолання. Актуальні потреби сучасної науки в дослідженнях молодих учених. 2004. Вип. 5. С. 74– 78.

51. Сексуальне насильство під час війни: що ми знаємо і як можемо протидіяти? URL: https://genderindetail.org.ua/season-topic/dosvidy-viyny/sexualne-nasylstvo-pid-chas-viyny.html

52. Семігіна Т., Шевченко В., Плевако О. Насильство в українських сім'ях: офіційний та неофіційний зрізи. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. 2008. № 4. С. 16–23.

53. Сидоренко О. Правові та психологічні аспекти вирішення конфліктів, пов'язаних з насильством в сім'ях. Право України. 2001. № 6. С. 37–40.

54. Синишина В.М. Еутимні техніки як профілактика та антикризова інтервенція у випадку актуальної суїцидальної спрямованості. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія. 2022. Вип. 4. С. 27–32

55. Сіваш А.А., Шерстюк К.Д. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: значення та реалізація в Україні. Юридичний

науковий електронний журнал. 2022. № 11. С. 804–808. С. 806. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/196

56. Собко Г.М. Психічне насильство: кримінологічні та кримінально-правові засади протидії: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 484 с.

57. Турищева Л., Дорожко І., Малихіна О. Насильство. Булінг. Проблема в запитаннях та відповідях. Харків: Видавнича група «Основа», 2019. 144 с.

58. Франчук О.О., Левицька Л.В. Психологічні особливості насильницької поведінки в міжособистісних стосунках. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2016. № 12. С. 166–168.

59. Харитонова О.В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству: науково-практичний посібник. Харків: ТОВ «Видавництво «Права людини», 2018. 344 с.

60. Черемшинська Н.М. особливості емоційного стану жінок, які стали жертвами сімейного насильства, аспекти психологічної корекції / ISSN 0049-6804. «Врачеб. дело». 2017, № 7. 275 с.

61. «Що таке гендерна рівність та гендерні стериотипи?» Фонд Народонаселення ООН в Україні - UNFPA Ukraine. URL: https://www.facebook.com/watch/?v=968200280458242

62. Bancroft L. Why does he do that? Inside the minds of angry and controlling men. New York: Putnam’s Sons, 2002. 408 p.

63. Declaration on the Elimination of Violence against Women. General Assembly resolution, 1993. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/%20Doc.21_declaration%20elimination%20vaw.pdf.

64. Clack Beverley Misogyny in the Western Philosophical Tradition: A Reader. New York: Routledge? 1999. С. 95–241.

65. Zillmann D. Hostility and aggression: Hillsdale, N.J. : New York: L. Erlbaum Associates ; distributed by the Halsted Press, 1979. 422 p.

66. Frequently asked questions: Types of violence against women and girls. UN Women. URL: https://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/faqs/types-ofviolence

67. Gender-Based Violence (Violence Against Women and Girls). The WorldBank,2019. URL: https://www.worldbank.org/en/topic/socialsustainability/brief/violence-against-womenand-girls.

68. Kirkegaard D. What is gender-based violence (GBV)? URL: https://www.friendsofunfpa. org/what-is-gender-based-violence-gbv/

69. Lorenz K., Wilson M. K., Huxley J. On aggression: London: Routledge, 2002. 306 p.

70. Money J. Gender role, gender identity, core gender identity: Usage and defnition of terms. Journal of the American Academy of Psychoanalysis, 1, 1973. P. 397–403.

71. Sexism / New Oxford American Dictionary (англ.). Oxford University Press, 2010.

72. Sexism // Palgrave MacMillan Dictionary of Political Thought / Scruton, Roger. Springer, 2007.

73. Straus M.A. Sociological research and social policy: The case of family violence // Sociological Forum. 1992. Vol. 7. No. 2. P. 211-237.

74. Walker L.E. The Battered Woman. New York: Harper and Row, 1979.